

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK füzetek

az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
havonta megjelenő kiadványa

IX. évfolyam 104. szám
2005. október

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”
(*Vörösmarty Mihály*)

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor - hívtatán és hívtatlanul - mindenkit szeretettel vár a
Budapest V. Semmelweis utca 1-3. I. emeleti zeneterembe

Részletek Narekaci Szent Gergely imájából

„... Urunk és megbékítők...”

**„...Neked, mint Atyjának engedelmekedik a mi emberi formánk is egyesülve a Te akaratoddal,
együtt a Te egyszülött Fiaddal, aki egylényegű az Atyával...”**

Nem a szavak játéka történik itt, mikor az Atya szó, helyesebben név, Isten-név kétszer is szerepel. Hisz igazából a Szentháromság személyeinek az együttműködése nem választható szét. A folyamatoknak a ránk vonatkozó lényege, hogy a mi emberi észjárásunknak fel kell fedeznie az Isten akaratát, s azzal együtt kell haladnunk. Ez egyben Krisztus akaratát, Ő is egylényegű az Atyával. Emberi szavakkal nehéz kifejeznünk a Szentháromság titkát, de a szavak ismétlésével valamelyest közelebb jutunk Istenhez, titkának elfogadása belénk vésődik.

Dr. Sasvári László

* * *

*Lapunk az interneten: www.mag-y-orm.axelero.hu honlapon olvasható
Elektronikus levélcímünk (E-mail): magyar.ormeny@axelero.hu*

* * *

Október 6.

Az aradi tizenhármak

Az 1849-49-es szabadságharc végét jelentő világosi fegyverletétel után a császári haditörvényszék ítélete alapján Aradon kivégezték a magyar honvédsereg 12 tábornokát és egy ezredesét, akik a bukást követően kerültek osztrák fogságba, így a nemzet vértanúi lettek: *Aulich Lajos, Damjanich János, Dessewffy Arisztid, Kiss Ernő, Knézich Károly, Lahner György, Lázár Vilmos, Leiningen Westerburg Károly, Nagysándor József, Pöltenberg Ernő, Schweidel József, Török Ignác és Vécsey Károly.*

Az aradi vértanúk kivégzésének emléknapja - Nemzeti gyásznapi

Október 6-án nem csak Aradon voltak kivégzések. Ezen a napon Pesten kivégezték *gróf Batthyány Lajos* első magyar miniszterelnököt. Halála után fennmaradt egy Ferenc Józsefre mondott családi átok, amely úgy hangzik, mint egy bibliai prófécia: *„Az ég és pokol pusztítsa el boldogságát! Minden nemzetsége vesszen ki a föld színéről! Őt magát azokban verje meg az Isten, akik legközelebb állnak szívéhez! Az élete csak rombolás legyen, s gyermekei nyomorultul pusztuljanak el!”*

E családi átok mellett még egy babonás jövendölés forgott közszájon ebben az időben Ferenc Józseffel kapcsolatban. Azt tartották, hogy a császár családjának 13 áldozattal kell bűnhődnie az aradi vértanúért. Aki nem hisz a jóslatokban és az átkokban, azt is bizonyára elgondolkoztatja, hogy mit mért a sors a későbbiekben az uralkodóra és családjára:

1. Ferenc József első gyermeke, *Zsófia* 1857-ben, alig több, mint 1 éves korában meghalt.
2. Sógornője, *Charlotte* mexikói császárné 1867 márciusában megőrült.
3. Alig két héttel később *Habsburg Matild* főhercegnő tűzhalál áldozata lett.
4. Újabb két hétbe se telt, és Queretaro-ban agyonlőtték Ferenc József öccsét, *Miksa* császárt.
5. 1889. január 30-án következett be a mayerlingi tragédia, amikor *Rudolf* trónörökös lett öngyilkos.
6. 1891-ben a tengereken eltűnt a főhercegi rangjáról lemondott furcsa Habsburg, *Nepomuk János Szalvátor*, aki az Orth János nevet vette fel.
7. Lovas baleset áldozata lett *Vilmos Ferenc Károly* főherceg.
8. Vadászbalesetben elhalálozott Ferenc József unokatestvére, *László* főherceg
9. Tűzvész áldozata lett *Zsófia* főhercegnő, Ferenc József sógornője.
10. 1898. szeptember 10-én Genfben egy Lucheni nevű anarchista leszúrta *Erzsébet* királynét.
11. Mérgezésben meghalt a 19 éves *Klotild* főhercegnő.
- 12-13. Szarajevóban meggyilkolták *Ferenc Ferdinánd* trónörökösét és feleségét, *Chotek Zsófiát*.

(Forrás: Internet)

* * *

Vecsés

2003. (X. 28) határozat (részlet)

1. Vecsés Város Önkormányzata Képviselő-testülete a helyrajzi számokkal jelzett közterületeknek az alábbi neveket adja:

1. 6074/1 hrsz. Aulich Lajos utca
2. 6074/2 hrsz. Dessewffy Arisztid utca
3. 6074/4 hrsz. gr. Leiningen Westenburg Károly u.
4. 6074/6 hrsz. Lahner György utca
5. 6074/7 hrsz. Lázár Vilmos utca
6. 6074/11 hrsz. Kiss Ernő utca
7. 6075/49 hrsz. Schweidel József utca
8. 6045/31 hrsz. Pöltenberg Ernő utca (a Pöltenberg utcáig a 6080/18 hrsz. is)
9. 6075/30 hrsz. Nagysándor József utca (a Pöltenberg utcáig a 6080/10 hrsz. is)
10. 6075/11 hrsz. Knézich Károly utca
11. 6045/30 hrsz. Török Ignác utca (a Pöltenberg utcától a Sétáló utcáig)
12. 6045/30 hrsz. gr. Vécsey Károly utca

1. Vecsés Város Önkormányzata Képviselő-testülete a 6045/44 hrsz. területnek a Vértanúk tere nevet adja
2. Vecsés 981 hrsz. útnak Ady köz nevet adja.

Felkéri a Jegyzőt, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket.

Határidő: azonnal

Felelős: Takács Mária Jegyző

Bükk László s.k. Takács Mária s.k.

Polgármester Jegyző

Ph: Vecsés Város Polgármesteri Hivatala

* * *

Teremtés

A mozaikkészítés technikája a római palotákból költözött be a keresztény templomokba. A négyszögletes kő- vagy üvegkockákat végtelen türelemmel rakosgatják egymás mellé. Az apró részek külön-külön semmik. Ha azonban a szellem a kéz segítségével rendezi őket, egészszé állnak össze. Éppen úgy, ahogyan minden apró részletnek helye van a teremtés egészében, s ilyen apró részlet az ember is. Ha csak önmagát nézi, mint egyetlen mozaikkockát, nem érti meg, miért van a világon, még ha tudja is, hogy beleilleszkedik valami egészbe, nem tudja hogyan, nem látja a helyét. Csak ha önmaga fölé emelkedik, akkor kezd derengeni neki önmaga igazi képe. És minél följebb emelkedik, annál többet lát, annál inkább kiderül számára, minek a részét alkotja...

* * *

Vendégségben Pongrátz Gergelynél

Október 18-án, a Kiskunmajsai '56-os Múzeumhoz való érkezésünkkor a Kárpátaljai TV még forgat. Megtekintjük tehát a kicsiny '56-os kápolnát, amelyet a szintén '56-os harcostárs: *Csete György* szobrászművész tervezett. Komoly oltár, ülések, sok száz kivégzett szabadsághős feketemárvány táblácskája a hófehér falon, nemzetiszalagos koszorú, mécses. A kápolnának két tornya van: az egyik a győztes Forradalmat, a másik a november 4-e utáni vérbefojtott Szabadságharcot jelképezi.

A kápolna előtti gyepes térségen több szoborkompozíció látható. Közöttük egy megdöbbenő feliratú - tölgyből faragott - méretes ülő Krisztus szobor, mint aki leroskadt valami hihetetlen fájdalomtól, a fejét fogja. Talán ez lehet az egyetlen ülő Krisztus a világon. Talapzatán a következő olvasható: HOGY ENGEDHETTED MEG EZT. *Rimantas Zinkevicius* litván szobrászművész ajándéka.

A rendbehozott tanyasi iskolaépület szép, festett léckerítésén keresztül látszik a kopjafás emlékmű, ágyú és egy tank. Gergely bácsi elsőként az '56-os sortüzek térképéről szól: „A fekete pontok a november 4-e előttiakat, a pirosak a november 4-e utániakat jelzik. A bekarikázott helyszíneken többször volt sortűz. A leghírhedtebbek: a Mosonmagyaróvári: 105 áldozattal, több mint 200 sebesülten. Budapest, Kossuth téri: 400 és 600 között volt a halottak száma. Tiszakécskén repülőből géppuskázták a tömeget: 17 halott, 110 sebesült stb.

A vonalak mutatják, mely irányból és milyen erővel jöttek be a szovjet csapatok, 21 hadosztály = 250 000 katona, 3 000 T 55-ös tank, ami künn van az udvaron. Biztosra mentek!

Az a zászló a Sztálin szoborral szemben volt egy villanyoszlopra felhúzva és november második felében *Ördögh Pál* éjjel felmászott rá, levette és azóta dugdosta. Rátaláltam, kértem, adja nekem, (nagy nehezen) ideadta! Az a cirill betűs katonai térkép a Szovjet Hadsereg Déli Parancsnokságáról származik, félig kaptam, félig loptam...

Itt a Sztálin szobor. Ha valaki nem látta, hogy mekkora volt, nézzék meg, ott állnak alatta az emberek. Öt teherautó húzta, drótkötéllel a nyakában, elszakadtak a kötelek. S valaki elment, hozott autógénhegesztőt és a csizmánál körbevágta, úgy tudták ledönteni. A csizma maga ekkora. Nagyobb, mint egy ember.

A Magyar Rádió épülete elé óriási tömeg gyűlt. Követelték, hogy olvassák be az egyetemisták 16 pontját! Az épület tele volt ávósokkal, akik tüzet nyitottak. Az első halott egy 18 éves gyermek: *Vízi Jancsi*, fejlövést kapott. Eddig a pillanatig csak tüntetések voltak, de ez elindította a Forradalmat. Arra számítottak, hogy az történik Budapesten, ami '53-ban Berlinben. Ott is volt egy felkelés. Megjelentek a tankok és mindenki hazaszaladt. Úgy látszik, a magyarokat más fából faragták!

Ez itt egy eredeti pufajka. Kik voltak a pufajkások? Október 28-án győzött a Forradalom. Az ávósok és a nagy kommunisták megijedtek és menekültek. Hová menekülhettek? Csak az oroszokhoz! Hideg volt és az oroszok pufajkát adtak rájuk, mely rajtuk maradt a Szabadságharc után is. Ők szedték össze aztán a felkelőket. Több százat agyonverték a kihallgatások során. A kápolnában látták: 338-at tudunk dokumentálni, akiket a bíróság halálra ítélt, majd felakasztott. Kilencven százalékuk munkás volt. *Magori Mária* például takarítónő. Vajon milyen veszélyt jelentett egy takarítónő az államhatalomra?

Ebben a szekrényben kézi fegyverek találhatók: 3 karabély, 22-es kispuska és egy kalacsnyikov, amit annak idején még davajgitárnak hívtunk. A leghatásosabb fegyver a Forradalom idején a molotovkocktél volt. A Corvin mozi háta mögött volt egy benzinkút, még pumpálni kellett belőle a benzint. De kellett hozzá az üveg. Küldtük a srácokat, menjenek a lakókhöz és kérjenek üres üvegeket. Amikor elmondták, mire kéri, a télire eltett paradicsomot kiöntötték és odaadták az üveget.

Ez a 85 mm-es hadosztályagyú október 26-án 17 lövést adott le, 17 telitalálat! Ezek mind az oroszoktól zsákmányolt fegyverek, a lőszer is. Baj csak az volt, hiába a páncéltörő ágyú, az oroszok nem hoztak páncéltörő lövedéket, csak repeszlövedéket, mely nem üti át a páncélt. De a repeszlövedék is elszakítja a hernyótalpat. Amikor elszakadt a hernyótalpat, a másik működött, egyhelyben forgott, kapta a benzines üveget és végzett vele. Ez a lövedéke az ágyúnak, ilyet nem hoztak az oroszok. A közepső, a repeszlövedék ilyen volt a Corvin közben.

Ez a képsor tavalyelőtt készült, a kápolnát ekkor szenteltük fel **Bábel Balázs** kalocsai érsek, **Gyulay Endre** szeged-csanádi püspök és egy evangélikus lelkész jelenlétében. Ökumenikus a kápolna, minden hónap utolsó vasárnapján szentmisét tartunk. Már volt vagy 50-60 keresztelő, első áldozás.

Most keresek egy önként jelentkezőt, aki jól és hangosan elolvasson egy verset. Én mindig elbögöm magam. **Andrásfay Antal**: „Pesti srác”. E versnek is megvan a maga története - a Corvin közből való. Döb-bent csend a szavalat alatt... Állandóan hoznak a múzeumba szánt anyagot. Amikor először itt járt a kalocsai érsek, beírt az emlékkönyvbe. Nekem annyira megtetszett, hogy nagy betűkkel felírtuk a falra: „A MÚLT ERŐS GYÖKÉR, JELEN ÉS JÖVŐ BELŐLE ÉL!” Ezért nem szabad a szőnyeg alá seperni '56-ot sem, hisz része a magyar történelemnek!

Most menjünk át a másik terembe! Ezt a gyermekeknek másoltam. **Petőfi** verse: „*Ha férfi vagy, légy férfi!*” Ebben olvasható: „LEGYEN ELVED, HITED, S AZT KIMONDD, HA VÉREDDDEL FIZETED / VESD MEG, KIK EGY JOBB FALATÉRT ELADJÁK MAGUKAT/ KOLDUSBOT ÉS FÜGGETLENSÉG, EZ LEGYEN JELSZAVAD / LÉGY TÖLGYFA, AMIT A FERGETEG KI KÉPES DÖNTENI, DE MÉLTÓSÁGOD DEREKÁT MEG NEM GÖRBÍTHETI.”

Édesapám 14 éves koromban adta kezembe ezt a verset és azt mondta: „*Úgy tanuld meg édes fiam, hogy érezd át minden szavát!*” Én e szerint élek és nagyon fontosnak tartom a fiatalok nevelésében. Gerincet adni nekik, tartást, erkölcsöt!

13-14 éves gyermek volt vagy 15-20 a Corvin közben. Nem lehetett őket elzavarni. Hiába küldtük el őket, ott maradtak. Jancsiról készült a Pesti srác szobra, amely a Corvin közben látható. Jancsi történetét leírtam a könyvemben. Ez a gyermek jobban félt az édesanyjától, mint az oroszoktól. Ott fent **Mansfeld Pétert** látják, 16 évesen ítélték halálra, 18 év és 11 napos korában akasztották fel. Tizenhárom percig hagyták kínlódni a kötélén! Szobrát 23-án Budán avatják.

Ebben a szekrényben az '56-os irodalom található, nem teljes a gyűjtemény, de igyekszem összeszedni mindent, ami elérhető. Az ott **Falábú Jancsi**. Ő volt a Corvin köz tűzérparancsnoka. November 4-én egy szilánkot kapott a szemébe, lüktetett a vére. Az orvosok azt mondták, nem tudnak segíteni, műtétre van szüksége. Kórházba kellett vinni, de olyan borzasztó harcok voltak a környéken, hogy lehetetlen volt kivinni a Corvin közből. Nyomókötést tettek a szemére, s lefektették a földre. Nem volt, amit a feje alá tegyünk, leültem, s az ölembe vettem a fejét, úgy halt meg. Alatta a **Keménykalapos** és a **Tarisnyás Öreg**, apa és fia, '58 december 23-án egyszerre akasztották fel őket. Ikertestvéreket egyszerre akasztották. Borzasztó, hogy milyen kegyetlen volt a bosszú! **Antalóczy** volt a Corvin köz főorvosa: a Doki, ő is kiment. Ezelőtt kb. 20 évvel halt meg Svájcban.

Azt a fényképet **Gyarmathy Dezsőtől** kaptam egy éve, az '56-os Olimpiai vízilabda csapat látható rajta. Dezső, kemény meccsük lehetett az oroszokkal, véres volt a víz. Ők ott vívták meg a Forradalmat a medencében, Melbourneben, 4:0-ra verték az oroszokat. Itt az asztalon látnak két üveg tokajit és egy üveg villányi kadarkát, mind '56-os szüretelés. Ezek nem meginni való borok. Az asztalon található néhány '56-os újság, abból is őrzök egy stószot, de nincs hová kitegyem.

Ilyen aknavetővel lötték a Gellérthegyről a Corvin közt. Kispest- és Pestszentlőrinc határából pedig néhez tüzérséggel. Milyen eredménnyel? Jöjjön közelebb! Ezt az épületet nézzék meg, ennyi maradt belőle. Ott az Iparművészeti Múzeum. Mind így nézett ki. Ezt lebontották, most egy kis tér van helyette. Mögötte a Lottóház. Ezek mind új épületek.

Itt egy **Márai Sándor** idézet: „A KOMMUNISTÁTÓL MÉG NEHÉZ LESZ MEGSZABADULNI, MERT SENKI SEM OLYAN VESZEDELMEZ, MINT EGY BUKOTT ESZME HASZONÉLVEZŐJE, AKI MÁR NEM AZ ESZMÉT VÉDI, HANEM A ZSÁKMÁNYT”. (Valaki megszólalt: mintha ma írták volna!) Hát ma pontosan ez van!

A Forradalom Erkölcse: az írószövegszerzők kitett lőszeres ládákat ezzel a felirattal: „A FORRADALOM TISZTASÁGA MEGENGEDI, HOGY ÍGY GYŰJTSÜNK MÁRTÍRJAINK CSALÁDJAINAK”. Ezekbe a ládába csak tettek pénzt, senki nem vett ki belőlük. Ott voltak éjjel-nappal és senki nem vigyázott rájuk. Próbálják ezt ma megtenni! (Valaki közbeszólt: a kirakatokba se nyúlt senki.) Senki, senki! Sokszor elmondom: az '56-os Forradalomnak két óriási jelentősége van. Az egyik: az egyetlen valódi forradalom egy kommunista rendszer ellen, mert a többi nem volt forradalom. Forradalom csak ez az egy volt! A másik: a Világtörténelem legtisztább forradalma volt.

Ezt másfél évvel ezelőtt hozta valaki: Krisztus töviskoszorúja és a vasfüggöny egy darabja. A kör két oldalára írták: „EL NE FELEJTSE A VILÁG, ÚGY SZÜLETETT A SZABADSÁG, HOGY A PESTI UTCÁN FOLYT A VÉR”. Ebben a szekrényben a Sztálin szoborból őrzök két darabot, eredeti Kossuth

címereket, Kádár fehér könyveit, amerikai rendszámablákat, videokazettákat, hangszalagokat, mind-mind '56-os téma.

Annak az ágyúnak, melynek fényképét mutattam, a talpa itt van nekitámasztva a mozi lépcsőjének. Ha lóttek vele, csak felemelkedett és visszasüllyedt. Amikor beállították, Ödön bátyám egy gyermeket átküldött a körút másik oldalára. A Valéria kávéház mellett volt egy fa. Arra kérte, álljon meg a fa mellett! Kinyitották a zárat, belenézve a csőbe, addig csavargatták, míg a térdét meg nem látták. Tehát abba a magasságba ment a lövés, a hernyófalpra. Mi nem voltunk képzett tüzérek, tehát úgy kellett megoldani, ahogy tudtuk. Hárman kezelték az ágyút: a **Kéksapka, Falábú Jancsi és Csonkakezű Beszkártos**.

Mindenkinek olyan nevet adtunk, amelyről fel lehetett ismerni. Engem **Bajusznak hívtak**, mert akkor is nagy bajuszom volt. Kéksapka itt állt a szökőkút mögött és figyelte a fát. Amikor jött egy tank és eltakarta a fát, intett és kiáltott: tűz! Falábú Jancsi bent volt a pénztárban, az elsütő szerkezetre erősített kötelet megrántotta, és ment a lövés. Abban a pillanatban Kéksapka kiugrott, kinyitotta a zárat, kiesett a hüvely. A Csonkakezű Beszkártos a mozi előcsarnokából egy lövedékkel kiszaladt, betette a csőbe és meglökte. Az ágyú 8-10 másodperc alatt újra lett töltve.

Mondjak valami családi dolgot is. Az a fénykép 23-án este készült a Parlamentben: **Nagy Imre** mögött a harmadik, a bajuszos: **Erő bátyám**. Az alatta lévő képen, a jobb alsó sarokban a háttérben **Kristóf bátyám** látható. Ez a ruha a Forradalom idején Ödön bátyámon volt, ebben ment ki, három éve hoztam haza Amerikából és itt állítottam ki. Én is a Forradalomban hordott ruhámban hagytam el Hazámat, visszatérve a Hadtörténeti Múzeumnak adtam és most a bőrkabátot kérték el a Terror Háza számára. Ebben a szekrényben itt van Andris öcsém nemzetőr igazolványa, mellette egy másik, amit még én írtam alá. És még valami: az a zászló az ablakban, '93-ban kettő egyforma készült. Akkor tartottuk az első '56-os Világtalálkozót Budapesten. Ennek a zászlónak a párját a Bazilikában felszentelték és a Szent Jobb mellé helyezték. Körülbelül ez az '56-os Múzeum - ha van kérdés, tegyék fel!"

Egyik társunk elmondja: Emlékszik, közlekedés akkor nem volt, és mint sebész második napja egyfolytában operált a Szent István Kórházban. Ekkor nagy sokaság érkezett a bejárathoz és egy fiatalasszony előadta: „MI MINDANNYIAN AZÉRT JÖTTÜNK, MERT HALLOTTUK, HOGY AZ ISTVÁN KÓRHÁZBAN LEHET VÉRT ADNI A SEBESÜLTEKNEK”. Ő megkérdezte: Mondják meg, honnan jöttek? - „EGÉSZ ÉJJEL JÖTTÜNK, DUNAKESZIRŐL”. Söhajtva fordul valaki felé a Doktor Úr: „Te is meghatódtál, én is! Ennyit a Magyar Nép akkori hozzáállásáról! Kézcsókom a Hölgyeknek!” (Többet nem tud mondani, a csoportban sem szól senki.)

Kérdés: - Milyen körülmények között jött létre a múzeum?

Gergely bácsi válasza: „Budapest-Mátyásföldön '93-ban kezdtem el, de '95-ben kidobtak a laktanya épületből, megszűnt a múzeum. (...) Volt egy kis pénzem, Kiskunmajsán meglátogattam egy bajtársamat. Ő mondta, hogy a tanyasi iskola eladó. Egy romhalmazt vettem meg 160 000 forintért. Képzeljék el, milyen állapotban lehetett. Négy évig dolgoztunk, hogy rendbe tegyük az épületet, amelyet '99 március 14-én *Tempfli* püspök úr szentelt fel és *Papp Lajos* szívsebész vágta el a szalagot. Különben most október 23-án du. 2 órakor ő lesz a Corvin közben az ünnepi szónok”.

Kérdés: - Hogyan gyarapodik az anyag? - „Körülbelül a felét tudtam összeszedni, amit itt látnak, a másik felét azóta gyűjtöttem, amióta megnyílt a Múzeum. Állandóan hoznak valami anyagot, valami újat. Tegnapelőtt hozta valaki ezt a nemzetőr karszalagot. Ezt használták, a túloldalán orosz betűkkel ráírták: rendőrség, ott van a két szovjet bélyegző is rajta. Ezt elviszem az üvegeshez, tegye két üveg közé, hogy mind a két oldalát lehessen látni. Valaki hozott munkásőr karszalagot is.

Talán két hónappal a megnyitás után meglátogatott *Homoki János* honvédelmi államtitkár. Kértem tőle, János, mi a véleményed a múzeumról? - „*Gergely, ez nem múzeum, ez szentély*”! Mondom: az lenne, ha itt lehetne minden megfelelő kiállítási tárgy. - Miért, mi hiányzik? - Azok a fegyverek, amelyeket a Forradalom idején használtunk: ilyen, olyan ágyú, egy tank, T 35-öst kértem. Már nem adhattak, mind beolvasztották. Kaptam viszont egy T 55-öst, de ez is jó. A Hadtörténeti Múzeumtól is sok mindent kaptam. Festményeket '56-osoktól. Az értékük az, hogy '68-69-ben festették őket, amikor veszélyes volt ezzel a témával foglalkozni. Gyűjtöm az anyagot, mert remélem, előbb-utóbb Budapesten is lesz múzeum.”

Újra az '56-os kápolnában vagyunk. Gergely bácsi megkondítja a harangot, elénekeljük a Szózatot, kórszorúzunk. Az itteni nyári iskolás táborozásokról is szót ejt, majd kiadványokat, könyveket vásárolunk és

hálásan megköszönjük a szívélyes kalauzolást, a gazdag útravalót. Missziós munkájáért a Jóisten segítse továbbra is *vitéz Pongráz Gergelyt, Gergely bácsit*, ugyanis a 48. évfordulón vitézi kitüntetést kapott. Ehhez mi is meleg szívvel gratulálunk a szamosújvári születésű magyarörmény testvérünknek.

(Az Erdélyi Örmény Gyökerek K.E. látogató csoportja nevében)

Búcsúzott a szülőföld: Szamosújvár - Armenopolis

Május 20-án, szombaton reggel hallottam *Pongráz Gergely* halálhírét a Kossuth rádióban, majd a Duna Televízióban *Wittner Máriát* és *Csapody Miklóst* szólaltatta meg a műsorvezető, akik méltatták az elhunyt szabadságharcost. Szomorúság, ugyanakkor valami nehezen megfogalmazható, talán leginkább a büszkeséghez hasonlítható érzés töltötte el a lelket, hiszen Csapody Miklós azt is megemlítette, hogy a Corvin köz főparancsnoka erdélyi, közelebbről szamosújvári örménymagyar.

Merza Gyulának az 1880-as években írott verse teljes mértékben illett Pongráz Gergelyre, s noha nemrégem idéztem ebből a versből, most mégis újra megteszem.

*Maroknyi nép él e földön
Több mint kétszáz éve,
Érzelemben annyi öltön
Színmagyarrá érve.*

*Oly magyar az örmény lelke.
És a szó az ajkán,
Hogy örömet ország lelte
E derék népfajtán.*

*S míg oltárán örmény maradt
Kegyelet és rítus:
A szívében, lám ezalatt
Nőtt a magyar virtus.*

Pongráz Gergely ezt így mondotta és írta: *A vérem örmény, de a szívem magyar. A magyar szabadságért „véreink” mindig a következő jelmondatot követték: Mindent a hazáért!*

Nekünk már nem csak *Kiss Ernőnk, Lázár Vilmosunk, Czetz Jánosunk* és megannyi 1848-as szabadságharcosunk van, hanem *Pongráz Gergelyünk* is. Hálás vagyok a sorsnak, hogy 2000-ben felkutattam tartózkodási helyét, és meghívhattam a Fővárosi Örmény Klub októberi összejövetelére, ahol a zsúfolt teremben emlékezetes találkozóra került sor. Neki is öröm volt e találkozás a véreivel, hiszen a vele készült rádióbeszélgetésben - amit halála után a Kossuth rádió esti főműsoridejében megismételt -, szívesen és hosszan emlékezett erre a találkozásra, a meghatódott közönség érzéseit pedig, melyet az élő legendával való találkozás jelentett, *Dávid Csaba* ecsetelte a Füzetek 2000 novemberi számában.

Az EÖGYKE tagok egy csoportjának mégegyszer alkalma volt találkozni a múzeumalapító Pongráz Gergellyel, a kápolna felszentelése után, 2004. október 18-án, a kiskunmajsai zarándokút alkalmával. Természetes tehát, hogy a Corvin-köz parancsnokát, Bajuszt az „Armenia” Örménymagyar Baráti Társaság és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület is magáénak érezte. Közülünk való volt, elhatároztuk tehát, hogy a szamosújvári 51-es számú Czetz János cserkészcsapat tagjaival együtt elkísérjük utolsó útjára.

Lengyel Marika, aki arról is gondoskodott, hogy a szülőváros harangszava is elkísérje messze került fiát az utolsó földi úton, egy kis fehér hímzett kendőbe földet csomagolt, amit a család szamosújvári kriptája tövéből szedegetett össze, onnan, ahol a *Pongráz* és *Lengyel* ősök nyugszanak. Jellegzetes kalotaszegi szalagcsokorral kötötte át - fekete alapon nemzeti színű hímzés. Örökzöldből: borostyán és fenyő -Erdély szimbóluma - kis koszorút készítettek, melyet ugyanolyan szalaggal fontak át, majd a kalotaszegi lányok pártáján is látható fehér alapú, széles hímzésű nemzeti színekben pompázó pántlikával díszítettek. A hozzá illesztett hófehér szalag egyik oldalára ráírtam: Búcsúzik a Szülőföld, a másakra Szamosújvár - Armenopolisz.

Ekkor érkezett a sürgető felkérés az MVSZ-től: a cserkészeket május 27-én, szombaton reggel fél kilencre várják a Bazilika egyik bejárati ajtajánál... Hajnali öt órára megérkezett kis csapatunk - *Kasza Tamás*, az 51. Czetz János cserkészcsapat parancsnoka, *Tasnádi Márton* helyettes, és e sorok írója a Semmelweis utcai szálláshelyre.

Fél kilenckor az oldalsó bejáratnál, ahol már vártak bennünket *Grosics Gyulával* is kezdet foghattunk, és többekkel, akik nekünk sokat jelentenek, mint például *Rácz Sándorral* vagy *Balczó Andrással*. A cserkészek a gyászmise előtt és alatt is a koporsó mellett állottak, a díszőrség tagjai mellett.

Magyarországon számos újságban és hetilapban beszámoltak a gyászszertartásról, én a mi közösségünk szemszögéből vettem papírra e krónikát. Szabó Géza kanonok úr azt is elmondotta, hogy Pongrátz Gergely édesanyja - Nusi néni, aki sokszor a Bazilika Szent Jobb kápolnájában tartott örmény szertartású miseken kántorizált. Az immár örökre megpihent fiú pedig itt akarta egybegyűjteni a családot a Szent Jobb kápolna jubiláns ünnepén.

A család összegyűlt... és a nagy család, Pongrátz Gergely tisztelői közül. Felejthetetlen, fájdalmasan szép élményt jelentett az áldozás alatt elhangzó saragán, a hagyományos örmény gyásznének, amellyel a bécsi mechtarista szerzetesrend tagjai emelték a mise ünnepélyességét. Végül a három örmény szerzetes szentelte be a koporsót, természetesen örménykatolikus szertartás szerint.

A Corvin-közben *Patrubány Miklós* beszédében elmondta: búcsúzik a szépvízi, erzsébetvárosi, gyógyoszentmiklósi honfitársak, és minden erdélyi örmény gyökerű hazafi nevében, majd tédet-fejet hajtott nagyérdemű rokona koporsója előtt. A beszédek után szólították a cserkészeket, akik a rekkenő hőség ellenére teljes egyenruhában közeledtek a koporsóhoz. Kasza Tamás vitte a szülőföldet, Tasnádi Márton a koszorút, amit a tömeg lelkes tapsa mellett helyeztek a koporsóra.

Másnap, május 28-án Kiskunmajsán is részt vettünk a temetési szertartáson, ahol minden erdélyi örmény-magyar gyökerű testvérünk nevében így búcsúztunk: *Nyugodjál békében Bajusz, pihenj meg Gergely, de ott is örködjél, mert a lángnak nem szabad kialudni!*

(A fiúk csak másnap reggelre értek haza, de jómagam szerencsésebb voltam, mert Tempfli József püspök úr befogadott autójába, így este 9 órára Váradon, éjfél után pedig Kolozsváron lehettem.)

Szamosújvár magyar népe értékes ajándékot kapott *Székelly Kornél* grafikustól, amiért cserébe csak azt kérte: tagja lehessen ő is az 51-es számú cserkészcsapatnak. Ez természetesen megtörténik majd, feltehetően jövő évben, amikor a forradalom és szabadságharcra emlékezve felavatjuk az örmény temetőkertben, az emlékhelyen Pongrátz Gergely plakettjét. Addig ismerjük meg az egyik „ajándékot”. Köszönet érte!

Bálintné Kovács Júlia

Wittner Mária

„A Nép nevében”

A Nép nevében ítéltetek - mondtátok ti.

A Nép nevében küldtétek halálba a Nép fiait.

A Nép nevében kreáltatok hazug vádakat,

*A Nép nevében mondtátok komoran - halál, halál, halál,
s a boldogtalan Nép megtört szívvvel siratta megölt fiát.*

Ki volt hát a Nép, kérdem tőletek?

Kinek nevében ítéltetetek?

1989. június 20.

* * *

Margittal Gábor

A hegy meg a félhold

Kilencven éve történt az örmény genocídium

Láthatatlan városok Kelet-Anatóliában

4. rész

Van-ban könnyű megfenekleni: naponta csak három iránytaxi megy az Araráthoz, azok sem törődnek a menetrenddel, amint megtelnek, indulnak - hiába váltottuk meg jó előre a jegyet. Itt már nyoma sincs a legendás török közlekedési kultúrájának. Földobjuk a busz tetejére hátizsákjainkat, ezalatt a sofőr mindenkit kiszállít és átültet, hogy mi is beférjünk. Senki nem méltatlankodik, az idegeneket errefelé a legjobb ülés

illeti meg. Kivétel ez alól a japán diák, akit a sofőr ellentmondást nem tűrően kiakolbólít a helyéről, és egy billegő kis sámlira ültet a tolóajtó huzatában. „Huvaavauva” - kommentálja az eseményeket két öreg paraszt és feleségeik, ezek az esetlen ünneplőbe öltözött, mogorva kurd dámák. Mellettünk öltönyös férfi, egyszerre három mobiltelefonon igyekszik lépést tartani a világgal.

Amikor elindulunk, a parasztok tapogatni kezdik a japánt. Megsodorintják kapucnis szelldzsekijét, lecsatoltatják vele, és körbeadják a GPS-szel felszerelt túlélőkaróráját. „Huvaavauva” - hümmög elismerően az egyik bácsi. „Avahuvahuva” - teszi hozzá mértéktartóan a másik. A japán feje ütemesen biccentget minden szóra; s merev mosollyal sztriptizel, hogy közkinccsé tegye James Bond-i felszerelésének darabjait. Közben keresztezzük az ősi selyemutat, amelynek szelete beépült a városba, majd elhagyjuk a Van-tó keleti partvonalát, és elképesztő sebességgel rontunk a szédítő magasságú hegyek közé.

A Van és az Ararát lábainál fekvő *Dogubeyazit* közötti országutat néhány éve még lezárták a kijárási tilalom időszakában - este öt után tilos volt a hegységben közlekedni a gerillaveszély miatt. Most is hemzsegek a harcokocsik, a katonai őrszemek az út mentén. Fent a meredek lejtőkön romos örmény templomok toronysisakjai emelkednek ki a sziklából elérhetetlen magasságban, lent fagyott, úttalan lávafolyam borítja a széles fennsíkokat - az egész vidék lenyűgöző, monumentális katasztrófa emlékműve.

Mehmet vagyok, nyújt kezét a nagy bajuszú, kerek fejű férfi, szeme sarkában gunyorosan táncolnak a szarkalábak. „*Ez itt Dogubeyazit legjobb turisztikai irodája, ők pedig a munkatársaim, profik*” - mutat körbe a viharvert szobán és a rendkívül sötét képű, összenőtt szemöldökű, torzonborz fiatalembereken. Úgy tűnik inkább, mintha a PKK főhadiszállására csöppentünk volna. „*Lássuk csak - latolgatja szakértő szemekkel csomagjainkat az irodavezető -, egy kicsiny, festői kurd falu megtekintése, az Ararát, az iráni határ, a nagy meteorkráter, Noé bárkája, Izsák pasa szerája ebéddel, ez a körút annyi mint negyven euró fejenként.*” „Harminc, készpénzben” - vágjuk rá. Mehmet elvigyorodik. Másnap kilenckor van a találkozó. Dogubeyazit hamisítatlan határváros: határőrök, csendőrök, katonák, keleti kereskedőnépesség, csempészek meg mindenféle izgalmas söpredék nyüzsg az utcákon. Kora reggel először a fodrászok nyitnak ki s telnek meg dróthajú kurd kölykökkel; aztán a falatozók, a lokantásik kirakatába rakják ki a csábító csemegét, a három-négy megnyúzott, kissé oszladozó birkafejet kihúzó, szederjes nyelvvel, és füstölögni kezdenek a parázon a nyársra húzott húsok, a pincepékségekből pedig előkerülnek a forró kenyérrudak, a briósok és a cukrozott mandulás sütemények. Aztán kinyitnak a CD-boltok, amit ha máshonnan nem is, onnan lehet tudni, hogy tízméteres körzetben egyszerre legalább öt különböző helyről üvöltenek föl a török pop üdvöskéi, és dübörög fel a dobok, sípok, százlantók pergőtüze. Majd végigzörögnek a poros utcákon a tökmag- és pisztáciaárusok, koszosak, rongyosak, szakállasak, de késő estig fáradhatatlanul tolják kétkerekű kordájukat, fejhangon kiáltozva minden utcasarkon. Jól öltözött boltossegédek lépnek seprűjükkel az üzletportál elé, és szapora mozdulatokkal terelgetik az előző esti eső után maradt pocsolyákat a csatornába, majd egyetlen lendülettel a földre borítják az utcai szemetes tartalmát, hogy a kukások öszszekotorhassák és elszállíthassák nyikorgó talicskájukon. Végül kinyitnak az ékszer-, a szeszcsital-, az élelmiszer-, a lopottmobiltelefon-, a hamisított sportruha-boltok, amelyekben megannyi kínai, indiai, iráni csempészáru várja sorsa jobbra fordulását. A szálloda ablakából nézzük ezt a nyugodt ritmusú, kiszámítható örvényű tolongást, e kopottas, mégis életerőtől duzzadó fel-alá menetelést Dogubeyazit főutcáján, alig pár kilométerre Perzsiától és az országút szédítő folytatásaként Pakisztántól, Indiától egészen Kináig meg a legtávolabbi keletig. Fogadónkból szinte látjuk az Ararátot (ha nem esne megint). Marco Polói távlatok.

És Izsák pasa palotája.

Nehéz hasonló építményt találni, amely ekkora elszántsággal, ennyi művészi leleménnyel és katonás brutalitással mutatná meg, mi a keleti reprezentáció lényege. Izsák pasa, a kurd előkelőség XVII-XVIII. században emelt szerája itt, Dogubeyazit mellett; e tengerszint feletti kétezer méteres magasságban lebegő sziklás teraszon, az Ararától kőhajításnyira maga a Kelet modellje. Szeldzsuk, oszmán, arab, perzsa, grúz, örmény, nomád kurd építészeti elemek, jelképek, szemléletmódok gabalyodnak fényes és cseppet sem édeskés, inkább zordan áhítatos egyvelegbe. Pogány geometriájú örmény tornyok a síremlékeken és a fürdön, a hamamon; egyszerű, vaskos szeldzsuk minaret vérvörös téglagyűrűkkel, égbe törőn, innen a müezzín egykor a világ pereméig láthatott; szőlőleveles, arabeszk, karcsú oszlopcsarnokok lehetőleg finom boltívekkel, türelmesen faragott kutakkal, kufi írásos Korán-idézetekkel. Falba vésett oroszlánok, farkukból gránátalmafák, összecsukott szirmú virágok nőnek ki; a tetőn szuvas, megzöldült gerendák, amelyekre bárányt tartó sasokat faragtak a mélység fölé - a meditáció, a nagyvonalúság, a kegyetlen érzékiség meg-

annyi eksztázisa. Az elhagyatott dzsámiban galambok rebbennek fel jöttünkre, aztán megülnek a mohos kupola alatt; a hárem, a hálólhelyiségek, a fogadószobák ablakai a mélybe nyílnak, a világ legszebb panorámájú klozetjából a fenszíkra látni, amelyen vén vulkánok emelkednek szeszélyesen szétszórva. Jelek, lények, víziók orgiája ez a szeráj, vastag falai mögött 366 szobával s a központi fűtés, a folyóvíz, a csatornázás elképzelhetetlen fényűzésével és világbiztonságával.

Néha eláll az eső, sugárnyaláb szűrja át a felhőreget, s ide-oda vándorolva a hegyek között hol a szeráj kupoláira, hol a hússzínű, megmászhatatlan urartui erődre, hol meg a grafitzölden csillogó hegyoldalakra ken maszatos-párás napfoltokat. Közben a minareten, a várfalakon fennakad egy-egy lomhább esőfelhő. Az egész táj túlvilági tűzben ragyog, akár lejjebb a Van-tó ólmos tükre.

Másnap Mehmet tartja a szavát: a Musza Daghról, Noé bárkájától visszaevickélünk Dogubeyazitba ebédelni. Zsúfolt az étterem, Matthew és Róbert, a két amerikai kénytelen asztalunkhoz telepedni. Mindketten negyven körüliek, hollófekete a hajuk, és egész úton idegesítően szívják az orrukat. Amikor reggel beszálltak a mikrobuszba, némi viszolygással vették tudomásul jelenlétünket, Mehmetet mindvégig ugráltatták, és ellenszenves, fennhéjázó képpel ücsörögtek a kurd pásztorok kőkunyhójában, néha egy-egy oda nem illő kérdést vakkantva párbeszédünkbe. Ebéd előtt a copfos Róbert még végigtrappolt cseresznyeszínnű cowboy-csizmájában Dogubeyazit főutcáján, kegyesen fogadva a bennszülöttek ájtatos-pofátlan pacsi-jait, majd önelégült arccal odadugta csizmáját egy cipőpucoló kisfiú orra elé - Matthew közben vigyorogva fényképezte.

- Nem veszélyes mostanában erre a vidékre jönniük az amerikaiaknak? - tudakolom, miután tisztázzuk, ki honnan jött. Matthew és Róbert Los Angeles-i.

- Ezzel az arccal? - kérdez vissza Matthew. Mindkettejüknek bozontos, összeérő szemöldökük van, olajbarna bőrük, sötét, tüskés borosta fedi képüket - hamisítatlan kaukázusi típusok. Eszembe ötlük, milyen különös hangsúllyal kérdezték a törökökről az ararát faluban. Senki nem mondaná meg, hogy nem erről a környékről származnak.

- Maguk örmények? Bólintanak. Azért vetődtek Dogubeyazitba, hogy fotóriportot készítsenek Kelet-Anatóliáról, a kurd hétköznapiokról egy amerikai magazinnak. Talán most ez a kisebbségi divat náluk. Róbert környezetvédelmi mérnök, útikönyvet írt Örményországról, Matthew pedig jogászprofesszor, nemzetközi jogot tanít Jerevánban az amerikai főiskolán. Enyhén szólva érintettek az örménykérdésben. Most fölkeresik és végigfényképezik a Törökországban található hajdani örmény kulturális központokat: éppen a közeli Aniból, a középkori birodalmi fővárosból érkeztek az Araráthoz. Elmesélik, oda csak külön engedéllyel lehet bemenni, és két fényképezőgéppel, mert egyet úgyis elvesznek a törökök az övezet bejáratánál. A szellemváros a senki földjére került a Szovjetunió és Törökország között, ma Örményország néz farkasszemet elérhetetlen múltjával az *Ahurján* folyó túloldalán.

Amikor befejezzük az ebédet, képeslapot nyomnak a kezünkbe. Róbert fotóján a havas Ararát tengerkék fényben úszik, az előtér sziklatájában erődítményszerű kolostor látszik. Matthew örmény papírpénzt tesz a fénykép mellé: kardtáncot lejtő pár mellett a hegy rajzolódik ki pontosan ugyanabból a szögből - Örményország felől nézve.

- Az Ararát az örmények szent hegye - mondja komoran Matthew -, a régi birodalom középpontjában állt. Ma egy kavics sincs belőle náluk. Utazási irodák speciális buszkirándulásokat szerveznek a kolostorhoz - mutat a képeslapra -, ez az a pont az országban, ahonnan a legközelebről látható az Ararát.

Felötlük az anekdota, miszerint az ENSZ-ben fölszólt a török küldött: köztársasága nevében tiltakozik az arcátlanság ellen, hogy az örmények pénzükön, címereiken megjelenítsék az Ararátot - mivel a hegy nem az országuk területén található. Mire az örmény képviselő is felállt, és csöndesen azt válaszolta: készségesen állnak rendelkezésükre, ha viszonzásul a holdat meg a csillagot is leveszik a török lobogóról - hiszen azok sem találhatók Törökország területén.

- Nehéz más nemzetiségűeknek elképzelni, mit jelent az, ha egy ország korábbi területének egytizedére zsugorodik - mondja Matthew, majd hangját lehalkítva közelebb hajol hozzánk -, mint ahogy azt is, hogy kiirtják népének hetvenöt százalékát. Azt válaszoljuk, nekünk, magyaroknak korántsem olyan nehéz az ilyesmit elképzelni. Hirtelen belénk villan, hogy amit az imént még gőgös viszolygásnak gondoltunk, az valójában görcs, félelem és távolságtartás volt a viselkedésükben, amikor az elpusztított örmény vidéket jártuk Mehmet mikrobuszával. Elállt a szavuk - akárcsak a magyaroknak, ha mondjuk Dél-Erdély kihalt, elrománosított magyar templomai, nemesi udvarházai között kóborolnak. A régi Magyarországon sok ör-

mény élt, jegyzem meg, főleg Erdély kereskedővárosaiban; és sok család menekült hozzánk az örmény holokauszt elől, még a Musza Dagh túlélői közül is.

Ebben a pillanatban gyökeresen megváltozik a viselkedésük. Közelebb húzzák széküket, nyugtalanul körbepislognak a zajos-füstös lokantasiban - aztán megoldódik a nyelvük. Csak két szóra volt szükség, két távolinak tetsző kifejezés összekapcsolására, hogy ez a két gyanakvó, ellenséges, benyomásai ellen komoran hadakozó amerikai örmény áttörje a falat. Örmény holokauszt. Az összekapcsolás: valami tiltottnak, máig cinikusan letagadottnak, véresen elvontnak a magától értetődővé tétele. A hiány evidenciája. Tehát ők is ott tartanak, ahol mi, még mindig. Letaposott kis népek: örmények, zsidók, szibériaiak, kaukázusiak, indiánok, magyarok - halotyszámlálók. A bukás mítoszainak megrögzött ismételtetői.

De ki veszi el tőlük és tőlünk a hiányt?

Sem ők, sem mi nem fogunk ezen soha túllépni: dadogunk, elfullad a hangunk, vagy halálosan unjuk önmagunkat, ha a nagy történelmi sokkról, a sorstudat nyomorúságáról vallunk idegennek. A félreértéstől, a rosszhiszeműségtől, a félrevezetettségtől és a saját siránkozásunktól való irtózás meg a komplexustenger csak a kimért általánosságokra szorít bennünket.

A két amerikai most arról beszél, hogy a kurdok, mint például Mehmet, legalább őszintén bevallják, hogy ők vagy felmenőik részt vettek a mészárlásokban; pedig Törökországban örmény holokausztról beszélni hazaárulással ér fel. De mára ők is megtapasztalhatták, milyen a többségi nép szövetsége. A hatóságok Aniban és környékén is módszeresen tüntetik el az évezredes örmény jelenlétre utaló jeleket: számtalan faluban látták, hogy a nyomorgó kurd nomádokat roskadozó műemlék templomokba, kolostorokba költöztették juhnyájakkal együtt - míg az utolsó kőig föl nem élük az ősi épületeket.

- Holnap vissza kell mennem Jerevánba - mondja végül Matthew, miközben szedelőzködünk. - Innen, Dogubeyazitből negyven perc volna autóval. A mai körülmények között viszont legalább harminc óra. Törökország és Örményország között évek óta le vannak zárva a határok, ezért kénytelen vagyok Isztambulba buszozni, onnan repülni Jerevánba.

Szellemes az anekdotabeli örmény ENSZ-képviselő válasza, de végül is a hegy ment Mohamedhez. Csakhogy a nagy váltást Törökország mind ez ideig képtelen volt földolgozni és értelmezni. Szétzilált hagyományait újragondolni és egyesíteni. S joggal retteghet attól, hogy az örmények eltüntetése után a fegyvernyugvásra képtelen kurd gerillák zavarják tovább az Atatürki álmokat. Talán éppen ott robbantva ki újabb és újabb felkeléseket, ahol buzgó nyugati tudósok fáradhatatlanul tovább keresik Noé bárkájának földi maradványait.

Vége

(Megjelent a Magyar Nemzet 2005. május 28-i számában.)

* * *

Alexa Károly

Örményföld, 2005. május

(Magánbeszéd)

Utazás Örményországba. Zarándokút. Olyanok társultak a kalandra - vissza a térben és hátra az időben -, akiknek ősei innen származtak el. Innen? Honnan? Ahonnan elindultak, ahonnan útra kellett kelniük hétszázötven évvel ezelőtt, az a város nincs Örményország területén. Az a város nincs. De a helyét sem Örményországban kell keresni. Az utazók az ősi föld szent hegyéhez akarnak elzarándokolni, az Araráthoz.

Az Ararát olyan, mint egy hóval fedett nagy hegy, azonban ez csak látszat: az Ararát látomás, szimbólum, tudatmélyi szépség, mámor és mártírium, az örmény nép örlelkének lakhelye. Az Ararát ugyan „egész Örményországból” látszik, minden örmény róla álmodik nyugtalan, üzött éjszakáiban, de ez a „hegy” nincs Örményország területén. Megközelítése nehézkes, a török adminisztráció alapos és körültekintő, ahogy a világbaindulás ősi városához, az ókori civilizáció egyik legnagyobb alkotásához, Ani-hoz sem lehet eljutni a szokványos módon. Ani fénykorában - Árpádjaink alatt - százezer házáról és ezer templomáról volt híres. Az Araráton feneklett meg Noé bárkája, mint köztudott, de az kevésbé ismert, hogy egy deszkadarabját az örmény vallási központban őrzik, mindjárt ama dárdahegy mellett, amelyet egy katona a Megváltó oldalába döfött. Itt lakozott néhány száz évig ama *Turinba* átlebbenő lepel is, vérnyomokkal, izzadságfoltokkal, s valami felfoghatatlan sugárzással.

Nem meglepő, hogy a környéken lépten-nyomon található obszidiánból pattintotta Káin is kését. Innen, a szent helyről, *Ecsmiadzinból* (jelentése: „Itt szállt alá az Egyszülött”), jól látható az Ararát, de meg nem közelíthető. Noé dédunokája volt egyébként ez első örmény királyi dinasztia megalapítója. A modern török adminisztráció akkurátusságáról éppen kilencven éve tett először tanúságot, utunk évfordulós tisztelgés is, kései epítáfium, amikor rövid idő alatt megszervezte a birodalom területén szétszórtan élő örmények mintegy másfél milliójának kiirtását. A népirtás logisztikai rendszerében sajátosan keveredtek a modern technikák a kézműves elemekkel. Mindenki vállalta az arcát. Bajuszos örmény fejek az asztalon, bajuszos török katonák az asztal mögött. Kávéra várnak, vagy hogy letehessék azt a rohadt nehéz puskát, végezzenek már a számolással. Gyerekből kettőt kell számolni egynek. Pedig alig kisebb munka. *Hitler-ről* jegyezték föl, hogy midőn valamely magas rangú beosztottja aggodalmát fejezte ki az éppen esedékes népirtás miatt, a vezér megnyugtatólag jegyezte meg: „*És ugyan ki emlékszik az örmények kipusztítására?*” Jövendőbeli Európa-tagtársunk, a török pl. egyáltalán nem. Az „*ájváz*” szót ekként értelmezi az a régi lexikon, amely a világról való békebeli tudásunk utolsó nagy gyűjteménye, a Pallas: „*örmény tulajdonnév és egyúttal általánosítható neve az összes örmény szakácsoknak. Minden csak valamennyire is előkelő török háznak van egy ájváza, vagyis örmény szakácsa.*” Képzelveghetünk - azon a bizonyos napon a gazda megvárta-e, míg az ebéd elkészül..., vagy mindjárt a bevásárlás után..., vagy még virradat előtt...? S azután („az” után) ki és miket főzött abban az előkelő háznál? Vajon maradt-e az étlapon az ősi örmény „*ángádsábur*”? (Oltott tejbe keverj bőséggel vagdalt petrezselymet, szárítsd kúpalakú darabokba, majd reszeld meg, keverd tejfölbe, s az ilyképpen előállított anyagba főzzél hússal töltött tésztát.)

S ha már népirtás... Az örmények útrakelése 1239-ben vesz nagyobb arányokat, éppen akkor - ki gondol erre manapság, ha örmény, ha magyar, ha magyarörmény? -, amidőn *Juliánus barát* második útjáról hazatérve közli a királlyal: eltűntek (elpusztultak) az őshaza magyarjai. Ugyanazok jártak arra, akik Ani felé közelednek, talán épp a híres „*selyemúton*”. Az örményeknek fél ezredév kellett ahhoz, hogy Erdélybe jussanak: Észak-Kaukázus, Krím, Galícia, Moldova. Most ezt az utat járjuk be visszafelé a térképen - és mind mélyebben a múltban.

S a legújabb örmény népirtás után egy-két évvel Erdélyből is kifelé kényszerültek. Ahol jól érezték magukat, ahol befogadták őket, noha élelmesebbek voltak, mint a helybeliek. Állítólag egy fejedelmi rendelet arra utasította őket, hogy reggelente egy órával később nyissák ki boltjaikat, hogy valami üzleti esélyhez jussanak a magyarok, szászok, tán még a zsidók is.

Aniban szélfúttá templomkövek, *Szamosújváron, Erzsébetvárosban, Csíkszépvízen, Gyergyószentmiklóson* málló vakolat, korhadó padok, süppeteg cintermek. „*Szamosújvár az örmények Mekkája*” -jegyzí meg Petőfi a maga kissé fellengzős módján. Ma ugyan még látható itt néhány emlékeztető jel, köztük a *Pongrátz-ház* is, amelyből a leghíresebb elszármazottat a minap búcsúztatták azok, aki még emlékeznek a Corvin közre, majd az annak elestét követő újabb magyarirtásra. Kivégzések, börtön, vagy ki a nagyvilágba, ahogyan az szokásos. Gergely mondta: „*A vérem és vallásom örmény maradt - ellenben a szívem magyarként ver.*” „*Örménykert, Zsidósr, Magyartelek*”... *Ki érti már a megmohosodott márványon az örmény föliratot... „...Vannak vidékek, hol a madarak a temetőben oltják szomjukat...”* — így ír *Kányádi Sándor* az *Örmény sírkövek* című versében. A mai Örményország nevű ország tizedrésze annak, amekkorára valaha volt az elmúlt háromezer ötszáz év alatt. Tudományos számítás szerint legalább negyven térképre lenne szükség, ha követni óhajtanánk az örmények „helyének” változását *Irán, a Kaukázus, Anatólia, Mezopotámia* stb. téerein. Most előttünk *Garni, Geghard, Sevanavank, Gosvanah, Zvarnoc, Amberd, Szavan, Noravank, Hagharcin, Gyumri, Hayravank, Ecsmiadzin, Oshakan, Tsagkadzor, Saghmosavank* stb. - ezek az úticélok. Falvak, egy-egy kisváros, kolostorok, templomok.

Abban az országban vagyunk - ha nem is egészen „ott” -, ahol először tették államvallássá a kereszténységet. Ez 301-ben történt. Alig száz év múlva már volt örmény ábécé, amely a világ egyik legtökéletesebb e nemű (aggályosan fonetikus) alkotása, ma is ez van érvényben. A kilencedik században már kötőt használnak. „*A pogrom a hamis elégtételt követelő szenvedélybeteg csőcseléké. A népirtás a türelmesen, makacsul karrierista alkalmazottaké*” - írja a minap *Margittai Gábor*, jó ezt nem elfelejteni. *Komitaszt*, a nagy zeneszerzőt és népdalgyűjtőt, akinek hagyatékmáradványait reménykedve kutatják, a sivatagba vitték több ezrekkel együtt étel és víz nélkül, hogy meghaljon. Valahogy megmenekült s még húsz évig élt Párizsban, de egyetlen szót sem szólt ezen idő alatt.

Örömmel értesülhettünk arról egy kis alkalmi koncerten Jerevánban, hogy Bartók hat részes román táncainak negyedik darabja egy húsvéti örmény dal, amit a bájos zongorista asszony mindjárt el is dúdolt a helyi és zarándok örmények örömeire. A kulturális miniszter természetesen elsősorban költő, nem lepő-

dünk meg, hiszen *Perzsia* szomszédságában, régi Napkeleten járunk, egyik versének hirtelen fordításához („Hegyek közt vezető út, íme sorsunk és keresztünk” - így szól valahogy), dallamot próbálgatunk, egy gyimesi keserves illik a legjobban hozzá.

Az egyik templom mélyéről, ahova több mint ezer éve van bezárva a homály, énekhang hallatszik ki, nem is ének, angyalok csilingelése, öt leány, kék ruhában. Három-négy szólamban énekelnek. Gregorián? Madrigál? Örmény népdalátiratok. Ebben az országban, ha a rádió szól, vagy ha bekapcsolják a televíziót, szinte mindig népzenei összeállítást látni, hallani. Szól a dob, a duduk és a kamancsa, azaz: térdhegedű. Nem szégyellik. A visszafogott szóhasználatáról ismert 1990-es *Cambridge Encyclopaedia* sem tudja nem megjegyezni. „*Erősen nemzeti érzelmű nép.*” Az utazók, zömük erdélyi származék, az „*erősen*” helyett természetesen az „*erőst*” szóalakot használnák.

Mindenütt, ahogy illik, kőbe vésett jelképek: az oroszlán és a sas, ez kedves a szívünknek, meg a szülő és a gránátalma. A templomfalakba jeruzsálemi keresztet vésvé: zarándokok kezének ezeréves nyomai.

Május 28: nemzeti ünnep. Ezt nem megülik, hanem eltáncolják. Körülveszik néhány százezren a megmaradt legmagasabb hegyet, a kétcsúcsos, hófedte *Aragacot*, megfogják egymás kezét és csöndesen lépegetnek. A kör több, mint másfél száz kilométer. Az utazók, akik most jöttek, kerítenek két testesebb követ, egy útmenti étteremből kérve némi tejszínhabot fűjnek rájuk, megkérnek egy buszsofőrt, erősíténé föl a rádiót, ahonnan örmény népzene szól, dob, duduk és kamancsa, s lépegetnek körbekörbe.

A világnak több mint hatvan országában élnek örmények - örményként. Erdélyben az utolsó fejedelmek alatt, úgy hírlík háromezer család lelt hazára. Ami Jerevánban most épül, az a világ örményeinek pénzéből emelkedik. Kétszer annyian vannak, mint az otthoniak, átlagbérük vélhetőleg magasabb, mint az itteni ötven dollár. Egyikük franciául beszél a nagy tó partján, 1915-ös menekült család sarja valahonnan Elzászból. A felesége azonnal talál rokoni szálakat a „magyarok” között. Egy templomkapuban idős német hölgy magyarul köszön. Nagybecskerekéről menekültek el a háború végén a magyar- és németirtó szerbek elől. Úgy látszik az emberiség két részre osztható, örményekre, meg olyan valakikre, akik megölik vagy megölnék az örményeket.

A szurtos koldusgyermek utcasarkokon át nyivákol, magamagát sem véve komolyan: „help me fifty dram...” Ez csak pár fillér. Lába ragad a kosztól, ahogy a járda is, omló betonfalak, rozsdás szökőkutak, váratlanul végződő csövek, járdából kiálló szögvasak, elmondhatatlanul zavaros belső udvarok, olyan Volgákkal és Ladákkal, melyekre már semmiféle fizikai törvények nem érvényesek, a füstcsövek kivezetve a blokkházak falain (Azerbajdzsán lezárta az energia-vezetékeket), mindez a világ egyik legszebb fekvésű fővárosában, ahol háromnegyed évszázadnál öregebb ház már nincsen, csak egyetlen fakapu, amely csoda, hogy van, bár rohad az alja. Valaki beinvítál egy panelház udvarára és a bádoggarázsok meg a szemetes kukák mögött fölsejlik az alkonyatban egy kápolna, valamikor a tizenharmadik században épülhetett. Ám mögötte mindjárt parkok, csöndes és kedves mulatóhelyekkel, csöndes és kedves feketehajú emberekkel.

A legmagasabb kultúra és a legmélyebb szegénység, s mindaz, ami ezzel együtt jár: spiritualitás, istenközelség, életszentség, az első Arisztotelész-fordítások, örmény nyelvű biblia a negyedik századból, Zénon és Avicenna egyfelől, nyomorúság, kedély, igénytelenség másfelől. S mindez egyszerre, együtt, ugyanabban a téridőben - természetesen. Ez csak Keleten lehetséges - Indiában, Kínában. Jerevánban (Jerebuni néven Noé lakhelye volt, erre ma egy sörmárka emlékeztet) egy urartui erőd és Sengavit hatezer éves bronzöntödéi között a hentesek utcája - ahol nemcsak a pultok vannak tele azonosíthatatlan állatok azonosíthatatlan darabjaival, hanem a föld is, a járda, a faágak, a teljes légtér.

A másik oldalon olyan szönyegek, amelyek Európában házakat érnek. Háromnegyed évszázados orosz jelenlét után rohamos amerikanizálódás, de az utcán nem szabad fütyülni, hiszen csak az ördög fütyül. *Gyumri* városát elpusztította az 1988-as földrengés. Romok, nyomorbódék, bádoggáros, nyomorékok. A főtéren a kultúrház elszállítatlan romjai mellett a nagy utak tengelyében hatalmas új diadalív, alatta kis bronzszobor, *Charles Aznavour* szobra. Mítosz, látvány és életkeret. S van itt egy békebeli kereskedőház, egy eloroszosodott szobrász emlékmúzeuma, aki a legmagasabb bolsevik köröktől kapta a megrendelést. És ama különös kegyben is részesült, hogy halott maszkot készíthetett nevesebb megrendelőiről. Itt lógnak és fekszenek a lárvaarcok - Lenin és családja, Dzerzsinszkij, Majakovszkij. És mindenfelé hacskarok. Állítólag ötvenezer darab van belőlük, de nem akad két egyforma. A hacskar emberméret körüli téglalap alakú kő, amelyre keresztet faragtak. Kis nációk szeretnek felmutatni egy-egy tárgyat, amivel ők járultak hozzá a világkultúrához. Aki például járt a ljubljana-i piacon, az biztosan vett azokból a kis fenyődeszka darabokból, amelyekre tréfás képeket festettek. A méhkaptár elzárására szolgál. Ezt adtuk mi a világnak -

mondja a szlovén. Az örmény ajándéka a hacskar. A szent kereszt jegyében. Ám egy ősi temetőben friss vérnyomok vezetnek a szemet a kőlap tetejéhez. Egy levágott kakasfej mered bele a napba. Hol vagyunk? És mikor?

* * *

Szongoth Gábor

Magyar-örmény küldöttség járt Örményországban

Már az indulás előtt sokakban felmerült a kérdés, vajon miért utazik - részben állami pénzen - ilyen nagy létszámú, igen magasszintű (Országos Önkormányzat elnökhelyettes, Fővárosi elnök, 5 országos és 11 helyi képviselő és családtagjaik) küldöttség Örményországba?

Kirándulni, kíváncsiságból, művelődni, megismerkedni az őshazával, másfélezer éves kolostorokat látogatni, gazdag múzeumokat tanulmányozni, szentmisét hallgatni Ecsmiadzinban, ízes örmény ételeket enni, szárított gyümölcsöt és Ararát konyakot vásárolni a vásárcsarnokban, meglátogatni az egyetlen örmény katolikus templomot Jerevánban, nézelődni és festményt, szőnyeget, emléktárgyakat vásárolni a bolha-piacon, gyönyörködni a festői városképben a Kaszkád lépcsőiről, meglátogatni az Operát vagy a Nemzeti színházat, sörözni az Opera melletti parkban, obszidiánt gyűjteni az út mellett, beszélgetni az Ani Hotel halljában, reggelente megcsodálni az Ararát havas csúcsait?

Igen. Mindezekért, de főleg azért, hogy híret vigyük az őshazába a hosszú vándorlás után - Krímen, Moldván és Erdélyen keresztül - Magyarországra települt magyar-örményeknek.

Örömmel mondhatjuk, hogy célunkat sikerült elérni, alaposan megismertük Örményországot és egyben jó híret vittük a magyar-örményeknek. Igaz, könnyű dolgunk volt, Örményországban ismerik, és nagyra becsülik a majd 800 éve elvándorolt és az örmény identitástudatot a mai napig megőrző magyarországi örményeket. Azonban alaposan fel is készültünk az útra, *Zsigmond Benedek* fiatal armenológus öt vasárnap délután készítette fel az utazókat, részben alapfokú nyelvtanfolyammal, részben Jereván és Örményország földrajzi-gazdasági bemutatásával, kultúrájának, építészetének igen magas szintű megismertetésével.

Hét hivatalos látogatást tettünk, találkoztunk szinte mindenkivel, aki számít a magyar-örmény kapcsolatban, továbbá közös kulturális műsort adtunk a helyi örménymagyar szervezettel. *Issekutz Sarolta* előzetes szervező munkája, valamint *Anahit Simonján* és *Vahran Martiroszjan* helyi kapcsolatai révén fogadta küldöttségünket a Kulturális Miniszter, az Akadémia alelnöke, az Örmény Nemzeti Könyvtár igazgatója, a Matenadaran igazgatója, a Történeti Múzeum igazgatóhelyettese, a Genocídium múzeum igazgatója, a tiszteletbeli konzul, valamint találkoztunk az örmény katolikus érsekkel. Mindent tudtak az „erdélyi” örményekről, mindenütt érdeklődtek működésünk iránt, és nagyon örültek a közvetlen kapcsolat felvételnek. Tevékenységünkről nem kellett részletesen beszámolnunk, elég volt bemutatni és ajándékba átadni minden helyen 15-20 db különböző - az utóbbi években Magyarországon kiadott - örmény tárgyú könyvet és máris látták vendéglátóink milyen színvonalon működnek a hazai örmény szervezetek.

Úgy érezzük: méltón képviseltük a hazai örménységet a távoli Óhazában, mi pedig egy életre szóló élménnyel lettünk gazdagabbak.

* * *

Zakariás Antal Dirán

Örményországi élmény-töredékek

Tizenkilenc évvel ezelőtt, 1986-ban IBUSZ szervezésben feleségemmel már jártunk a Kaukázus térségében. Voltunk Tbiliszipben, Jerevánban és Bakuban. A jereváni repülőtéren egy kedves feketehajú lány *Rosali Zacharian* fogadta a csoportunkat. Meghatódtam: az első örmény, akivel összehozott a kiszámíthatatlan sors, a nevemmel azonos bibliai Zakariás családi névre hallgatott. Bemutatáskor kölcsönösen meglepődünk a név egyezőségén és hogy mindketten örmények vagyunk.

Néhány napos ottlétünkből a bevásárló csarnok sokszínűsége, árubsége és emberforrataga maradt meg bennem felejthetetlen élményként. Eszembe sem jutott, hogy tizenkilenc év múlva ismét visszatérek Jerevánba és két hétig ismerkedhetem az óhazával és az örmény emberekkel.

2005. május 19-én hajnalban érkezünk meg a jereváni repülőtérre. Az útlevel és vámvizsgálat hosszadalmas, bizalmatlanságra emlékeztető gyakorlatában a szovjet időkben itt ragadt beidegződést éreztem. Ezt az egyenruhások tekintetéből is kiéreztem. Annál nagyobb meglepetés volt a 27 fős csoportunkat fogadó utazási iroda két munkatársának figyelme és csupa mosoly kedvessége. A repülőtérrel Jerevánba szállító autóbuszban minden nő kis virágkosarat, és mindnyájan buborékmentes ásványvizet kaptunk.

Szállodánkat bármelyik nyugati nagyvárosba át lehetett volna helyezni. Jól berendezett szobák, hűtőszekrény, kényelmes fekhelyek, csodálatos fürdőszobák, hangtalan liftek tették összkomfortossá az ottléteinket. A svédasztalos reggelit és vacsorát a szálloda elegánsan berendezett éttermében fogyasztottuk el, ahol a falakon örmény festőművészek jobbnál jobb festményeiben gyönyörködhattunk. Az ételválaszték bőséges volt és nagyon jóízű. Sok zöldség és gyümölcs valamint sütemény gazdagította a napi étel kínálatot. Igazán jól éltünk, ettünk és ittunk.

A napi programokat a fogadó utazási iroda tökéletesen megszervezte és bonyolította. Az autóbuszunkat minden alkalommal egy személykocsi kísérte, hogy egy esetleg bekövetkező probléma elhárítását a legrövidebb időn belül meg tudják oldani. A jóminőségű örményországi közutakon jól utaztunk.

Feltűnő volt számomra, hogy Örményországban a házakat nem vakolják. A házfalak szürkék, mert az örmény házakat kőből építik és nem vakolják be. Ezért maradt meg bennem a házakról az egyszínűség élménye. Az is érdekes, még a nagyobb, sokemeletes házak többségét is hullámos bádoglemezzel fedik be.

Országjárásunk során sok kolostort és templomot látogattunk meg. Egy-egy helyen ma is van a templomnak papja. Az örmény templomokban, az Ecsmiadzin-i főszékesegyház kivételével -, nincs semmi hivalkodó. Minden egyszerű, szürke és kő. A szentélyekbe több lépcsőn lehet felmenni, melyek nagyon keskenyek. Ezeket az épségben álló 7-800 éves hatalmas faragott kőtömbökből összerakott épületeket az örökkévalóságnak építették a nagyszerű örmény építésszek. A templomoknak csodálatos akusztikájuk van. Az egyik templomhoz közeledve énekhangokat hallottunk. A templomban öt csinosan felöltözött örmény lány énekelt. A világ bármelyik hangverseny-termében sem lehet színvonalasabb hangszeres kíséret nélküli előadást hallani.

Emlékeimben élénken él a jereváni bolhapiac tarkasága és az Operaház mögötti ligetben az állandó festmény-, grafika és kisplasztikai kiállítás. Mindkét helyen a festmények festőivel is találkoztunk. Az maradt meg bennem, hogy az örményeknek csodálatos adottságaik vannak az építészethez, zenéhez és a képzőművészetekhez. Tehetséges nép vagyunk.

Meglepődtem, hogy a jereváni üzletekben dollárért és euróért is lehet vásárolni, sőt van, ahol az árat nem a saját pénznemben, a Dramban írják ki. Egy cipőüzletben cipőt vásároltam és a felét dramban a másik felét dollárban fizettem. A két nyugati valutát saját pénzeszközként használják.

Az örmény nép sokat szenvedett. Három tengerrel határos birodalom olyan kicsire zsugorodott, mint a Dunántúl. A Genocídium 1,5 millió örmény pusztulását okozta. Az örmény nép mégis él és fejlődik. Nem tudták legyőzni, nem tudta az emberi gonoszság megsemmisíteni. Csodálatos nép az örménység.

* * *

Látogatás az ősök földjén

Már az is csoda, hogy vérzivataros történelme ellenére Örményország még létezik. Ottjártunk felért egy időutazással. Ha soha sem hallottunk volna az Ararátról, megpillantva, különösen a Chor Virap kolostornál, ahonnan bizonyos látószögből a civilizáció semmiféle jele sem látszott (út, villanyvezetékek), egyértelmű, hogy „Szent Hegy”. Olyan kapcsolatban áll a Föld feletti világgal, hogy ez még a legbarbárabb nézőt is elnémítja. (Ilyen köztünk persze nem is volt, mármint barbár.) De kíváncsi testvér épp elég. Aztán drukkolhattunk, hogy beszorul-e a testesebb testvér abba a kútba, ahová Világosító Szent Gergelyt még hittérítő Gergely korában III. Tiridát király ledobatta.

Dr. Kiss Margit

* * *

Barangolás őseink földjén

(2005. augusztus 24-31.)

Erdélyországban jártunk. Kit örmény gyökerei, kit székely őseinek keresése, kit csupán a táj és a székely emberek szeretete vonzott vissza sokadszor, vagy először ismerkedett határon túli testvéreinkkel, Erdély gyönyörű vidékeivel. Két nagyszerű vezetőnk - dr. Issekutz Sarolta és dr. Szarka Gyuri bá - olyan tervet állított össze, mely alapján eljutottunk kevésbé ismert tájakra, felidézhetjük az adott emlékhelyek történelmi eseményeit, irodalmi kiválóságait és megtapasztalhattuk a székely és csángó vendéglátóink szeretetét.

Első utunk Kalotaszentkirályra vezetett ahonnan a szíveslátás után Sztánára mentünk, majd a következő napokon Kolozsváron át Marosvásárhelyre érkeztünk, ahol a Teleki Téka gazdag anyagának örvendeztünk, adóztunk a Bolyaiak emlékének, továbbá megtekintettük az aranyosgerendi Árpád-kori templomot.

A Kis Küküllő-i Kelementelkén hangulatos borkóstolón éltettük a székely-magyar barátságot. Szóvátán meglátogattuk *Böjte Csaba* atya áldozatos munkájának sokadik gyümölcsét, a Szent József Alapítvány leégett épületének modern újjávarázslását, amelyben odaadó anyai szeretettel nevelik az árva, vagy nehéz sorsú gyermekeket igaz magyarságra.

Gyergyóújfaluban, második szállásunkon, ismét megtapasztaltuk a székely emberek vendégszeretetét, amely töretlen a szégyenletes 2004-es decemberi népszavazás után. Ők is tudják: itthon a józan gondolkodású polgárok nem szavazhattak „nem”-mel, minden ellenkező propagandával szemben.

A magyarságukat minden erővel megtartó szándékot a gyimesi csángók körében éreztük leginkább. Az ezeréves történelmi határ nyugati peremén, Gyimesbükk Györgyice portáján tapasztalt szíveslátás, népviseleti és néptáncbemutató felejthetetlen élményt nyújtott számunkra, illetve azt a történelmi tanulságot, hogy a hazaszeretet, hűség a tiszta magyar nyelvhez, hagyományokhoz a mi kötelességünk is. Lassan ezt a határainkon kívül élő testvéreinktől kell ismét megtanulnunk.

A gyergyószentmiklósi örmény katolikus templom megtekintése után az útítársak elzarándokoltak a város fölé emelkedő dombon álló Szent Anna-kápolnához. A Gyilkos-tónál az újjáépített kis templomocskában Szent Kristóf segítségét kértük az utunkra. Csíksomlyó után a Nyerges-tetőn megkoszorúztuk az 1849. augusztus 1-i csata elesettjeinek emlékművét. A turistautakból kieső Kászoni-medence kis falvain át, az árvízzel sújtott Székelyudvarhelyt elkerülve, Vargyason örömmel nyugtáztuk az esztergomi önkormányzat segítségével szépen felújított Daniel-kastélyt, a két testvérhelység baráti kapcsolatának bizonyítékát. Ugyanitt váltotta ki csodálatunkat a *Makovecz Imre* által kiegészített és újjáalakított középkori temploma.

Útba ejtettünk egy-egy katolikus, református székely kerített, vagy erődtemplomot, ahol a közösség fáklyái, a falvak papjai, lelkészei izzó hazaszeretete tartja ébren a hívők magyarságtudatát. Az istenházak közül is kitűnt a kézdiszentléleki erőd templom, amely az Ojtozi szoroson be-betörő tatárok ellen nyújtott védelmet a falunak, valamint a dámosi kerített templom belső berendezése, 18. századi kazettás mennyezete, számtalan értékes népi hímzése.

Az idén felkeresett szász erődtemplom egy kiháló falu - Szászfehéregyháza - nagyszerű épülete volt. Sajnos szász lakói közül kevesen maradtak falujukban, a szépen rendbe hozott homlokzatú házak többsége gazdátlan. A leszármazottak vissza-visszatérnek látogatóba, vagy nosztalgiából. Az életet már csak a beszivárgó új telepések adják vissza.

A nyolcnapos utat gyalogtúrák tettét változatossá. Ilyen volt a sztánai séta Kós Károly Varjúvárához, a Gyimesi-szorosban az ezeréves határkö felkeresése és a Rákóczi-vár romjainak megkoszorúzása, a Szent Anna-tó partján tett rövid látogatás, majd az Oltárkö és a Békás-szoros fenséges látványa a magasba törő sziklafalak között. A túrázás gyöngye a havasrekettyei csodálatosan szép szűk völgyben a 36 méter magasról lezuhanó vízesés látványa, majd ezt követte a hangulatos, vidám nótázással kísért szalonnasütés. Egész utunkat népdalok éneklése jellemezte *Zámbó István* karnagy barátunk irányításával.

Nemcsak énekszóval, hanem az irodalmi és történelmi vonatkozású helyszíneken versekkel, prózával, életutak ismertetésével emlékeztünk meg Erdély nevezetes nagyságairól: Sztánán Kós Károlyról, Kalotaszentkirályon Ady Endréről, Székelyzsomboron Nyíró Józsefről, műveik egy-egy részletével, versével, és meghallgattuk Reményik Sándor, Wass Albert verseit. Méltó befejezésként Nagyváradon, a várlátogatás után, Kiss Törék Ildikó és Varga Vilmos színművészek Márai Sándor, Nyíró József és Wass Albert műveiből összeállított műsora után mondtunk búcsút Erdélynek.

Marschall Béla és hitvestársa

Barangolás őseink földjén
(Útvonal)

Nagyvárad
Kalotánádas
Sztána
Bánffyhunyadi
Kalotaszentkirály
Kőrösfő
Kolozsvár
Aranyosgerend
Marosvásárhely
Szováta
Gyegyóújfalu
Csíkszereda
Szellő-tető (Füged-tető)
Gyimesbükk - Rákóczi-vár
Hidegség-Szalamás-patak
Györgyice porta
Gyimeközéplak - „Sziklára épült ház”
Békás-szoros
Gyilkos-tó - Szent Kristóf-kápolna
Gyergyószentmiklós
Szent Anna-kápolna
Csíksomlyó
Nyerges-tető
Kássonaltíz
Szent Anna-tó
Kézdiszentlélek
Vargyas
Homoródkarácsonyfalva
Székelyzsombor
Szászfehéregyháza
Havasrekettyei vízesés
Dámos
Nagyvárad

* * *

Vendégségben az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületnél

Kedves barátom dr. Szabó Árpád invitálására vendégként, szem- és fültanúja lehettem egy úti beszámoló-
nak, amely a jelenlévők távoli szülőföldjéről, Örményországról szólt.

A két filmes bemutató izgalmasan mutatta be a modern zárandoklat bensőséges hangulatát. Az előadás
során a máig maradandó és mindenki által befogadható kulturális örökség a jelenlévők számára való fel-
elevenítése, számomra pedig az eddig csak általános olvasottság révén érintett világ élményszerű felmuta-
tása.

Az emberi kultúra gyökereinek megismerése egy ősi nép értékeinek bemutatásán keresztül. Külön
emelte az est hangulatát a bemutatkozás személyessége, az egyszerű, emberi hangon történő megszólalás.
Ebben személyes érdemét éreztem a rendezvény lelkeként meghatározható igényes zenészenekes *Kátayné
Szilvay Ingrid* művésznőnek, aki színpompás előadásával érvényesítette a bemutatót. Számomra legin-
kább az éneke volt élményszerű, az a kortalan megszólalás amit a *vox humana* hatásaként jellemeznek és
a *Gospel* őszinteségével sodorta magával hallgatóit.

A tartalmas műsoros est jóvoltából, volt szerencsém átélni, egy kedvesen rokonszenves társaság - múltba
néző bölcs derűjét. Köszönöm Önöknek.

Tisztelettel: Barabási Rezső

* * *

Ajánló

A szeptemberi klubdélutánon három ifjú előadását, illetve kisfilmjét hallhatta és láthatta a klub-látogató: *Kovács Bálint*, *Polyák Mariann* és *Tokodi Gábor István* hallgatóktól. Mindhárom előadást 2005. április 22-én hallhattam először a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara által szervezett „*Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében*” című tudományos konferencián Piliscsabán. Nagy hatást gyakorolt rám az egész konferencia, az ott hallottak, hogy örmény gyökerek nélkül is milyen megszállottként és alaposan dolgozták fel témáikat a fiatal előadók. Meghívtam őket, hogy az örmény klub látogatói is megismerhessék az erdélyi örmények múltjáról szóló előadásokat. Íme az egyik.

Kovács Bálint

Az erdélyi örmény katolikus egyház és a Sacra Congregatio de Propaganda Fide kapcsolata a 18. század első évtizedeiben

Erdély 17-18. századi történetét vizsgálva sajátos vallás- és egyháztörténeti folyamatnak lehetünk tanúi: a főleg *Moldva* területén élő örmény nép tömegesen telepedett le Erdélyben, majd letelepedésük után hamarosan uniót kötöttek a katolikus egyházzal. *Oxendius Virziresco* címzetes aladai püspök, apostoli vikárius személyében önálló vallási vezetőjük volt. Ez az önállóság azonban *Virziresco* halálával (1715. március 10.) először átmenetileg, majd végérvényesen elveszett. Az ezt követő időszak problémákkal volt tele, vezető helyett átmeneti jelleggel *Rómából*, *Velencéből*, *Lembergől* misszionáriusok jöttek az örményekhez, hogy egyházukban tevékenykedjenek.

A 17. századtól az 1622-ben alapított, Rómában székelő *Hitterjesztés Szent Kongregációjának* illetékességi körébe tartozott a világ misszióinak felügyelete. A Kongregáció levéltárát vizsgálva könnyen észrevehetjük, hogy a pápa hatalma át tudta fogni a missziók segítségével az egész akkor ismert világot. Az erdélyi missziós állomásokra is eljutott Róma parancsa ugyanúgy, mint Afrika vagy Ázsia bármelyik pontjára. Így az erdélyi örmények történetét vizsgálva szintén igen gazdag, sok esetben hónapról-hónapra követhető eseménysorok rekonstruálhatóak. A *Virziresco* halálát követő időszakban több örmény misszionárius is tevékenykedett Erdélyben, akiknek a *Propaganda Fide*hez küldött jelentéseiből, valamint a róluk szóló híradásokból sok mindent megismerhetünk az erdélyi örményekről.

Az elsők között említhető *Caccaiadur Arachiel* - a velencei misszionárius (korábban a Propaganda Kongregáció római kollégiumának növendéke) - akiről a 17. század végén még a konstantinápolyi örmény egyház vonatkozásában hallunk, majd a 18. században több alkalommal járt Erdélyben. Leveleiből tudjuk: 1719-ben különböző hibák és problémák uralkodtak az erdélyi örményeknél, megújították az eretnek szokásokat. Egyszerre ünnepelték a karácsonyt és a vízkeresztet, tagadták Krisztus két természetét. Egy másik vizitátor *Stephano Stephanovicz Roska Lembergől* érkezett Erdélybe. Az erdélyi örmények egyházaiban, Erzsébetvárosban, Szamosújváron, Gyergyószentmiklóson vallási társaságokat, plébániai kongregációkat alapított.

Minas Barun apostoli misszionárius konstantinápolyi származású volt, a Propaganda Kongregáció kollégiumának növendékeként tanult Rómában. Innen küldték 1722-ben, 27 évesen apostoli misszionáriusként Erdélybe, amikor még fiatal és tapasztalatlan volt. Itt 6 évig maradt, majd 1728-ban kérte a bíborosokat, hogy betegsége miatt Erdélyből Velencébe távozhasson. Tevékenysége meglehetősen ellentmondásos. Egyik oldalról ugyanis súlyos vádak tükrében ismerhetjük meg, míg más forrásokat szemügyre véve egy gondoskodó lelkipásztor képe jelenik meg előttünk. Személyéről eddig a szakirodalom egy-egy mondatban emlékezett meg. *Antalffy János* erdélyi püspök azt jelentette róla a Propaganda Fide bíborosainak, hogy nem figyelte az örmények bőjti szokásait, nemtörődömségében a magyarokkal és németekkel evett, ahelyett, hogy betartotta volna a szombati böjtöt, amit a többi katolikus pap is betartott. Sokan az örmények közül nem tartották meg a heti böjtöt karácsony előtt, amelyekkel *Minas Barun* nem foglalkozott. Erre a vádra úgy válaszolt, hogy az örmények nagyon messze lanknak egymástól Erdélyben, összekeverik a szabályokat: valaki a római katolikus böjtöt tartja meg, valaki az örmény szokások szerint él, valaki mindkettőt megtartja, vagy éppen keveri.

Ezért szerinte jó, ha a régi szokások is megmaradnak, majd folyamatosan vegyék át az uniált örmények az új szokásokat. Ez azonban ellentétes volt a Kongregáció titkárának 1702. január 31-i dekrétumával, amely szerint a misszionáriusoknak kötelező betartatni a katolikus gyakorlatot a megtérített népekkel.

Egy másik vád Minas Barun személyiségére vonatkozott, ambiciózus volt, magasabb rendűnek érezte magát. Antalffy püspök szerint „*vardapet*”-nek, azaz dokornak szólíttatta önmagát és püspökként tevékenykedett. Több vád pénzügyekre vonatkozott, részben ugyanis igényt tartott Virziresco korábbi jövedelmeire, melyek nem illették meg őt. Részben bűntársakkal együtt jogtalanul szerzett pénzt, amely szerinte munkája miatt azonban megillette őt.

Egy vád szerint vérrokonság harmadik fokán álló személyeket adott össze, ezzel házasságjogi problémákat is előidézett. A hatodik és hetedik vád a papi szolgálatra vonatkozott. Az informátor szerint nem nagyon prédikált, sőt a házába fogadott egy özvegyasszonyt. A kedvezőtlen kép után Minas Barunt egész másképp ismerhetjük meg, ha saját leveleit olvassuk. Ezekben ugyanis a népéért aggódó, igazi lelkipásztor képe jelenik meg. Abból a levélből, melyet Erdélybe való megérkezése után küldött Rómába, megtudjuk: Szamosújváron tevékenykedett, ahol minden vasárnap igyekezett a népet a hit misztériumaiba bevezetni, tanítva a papokat és a fiatalokat. Egy későbbi levelében azonban már védekezik a bíborosok előtt az őt ért támadások miatt. Ekkor már tudta, hogy viták és kétségek vannak a személyét illetően. Kifejtette ebben a levélben azt is, hogy csak Istennek tartozik felelősséggel, annak ellenére, hogy Rómától messze lakik, bízik abban, hogy méltóságát vissza tudja szerezni. Küldetésének problémáit a nép tehetetlenségéhez kötötte. Szerinte a róla alkotott negatív kép az irigység miatt alakult ki.

A Propaganda Kongregáció levéltárában található Minas Barun-tól egy kérvény is, amelyben könyveket kért a Szent Kongregációtól a hivatali feladatok ellátására és az örmény lelkek javára. Ezzel művelődéstörténeti hatással is szolgált a misszionárius. Ezek a könyvek ma rendszerint megtalálhatóak az erdélyi - erzsébetvárosi, szamosújvári és gyergyószentmiklósi - örmény könyvtárakban. 1733-ban már a bécsi udvarban tevékenykedett és az erdélyi örmények ügyeiben próbált segíteni, amely hatásos is volt: az erdélyi örmény társadalom sok kiváltság megszerzését köszönheti Minas Barun bécsi tevékenységének.

Minas Barun megítélése érdekes, mert sajátos és ellentmondásos misszionáriusi tevékenységet folytatott. Rajta keresztül alapjaiban lehet megismerni azt a helyzetet, amely Oxendius Virziresco halálát követően alakult ki az erdélyi örmény katolikus egyházban. A Propaganda Fide levéltárának gazdag anyagát felhasználva a továbbiakban részleteiben is ábrázolható az erdélyi örmények egyházának - eddig még csak főbb vonalaiban ismert - története.

(Elhangzott a Fővárosi Örmény Klub 2005. szeptember 15-i klubestjén.)

* * *

Ozsváth Judit

Jelenben szólaló múlt

(1. rész)

Nagy elődök nyomában Szakács Endre szórványlelkésszel

Alig harminc kilométer a hossza annak az útszakasznak, amelyik Kidét, Válaszatat és Bonchidát köti össze Közép-Erdély térképén. A Kolozsvár és Szamosújvár közötti három kicsi település egyikeként bejáratánál vagy központjában sem találunk semmiféle különlegességre utaló jelzést, így talán a legtöbb arra járó teljesen gyanútlanul halad át rajtuk. Pedig e három kicsi helyhez az elmúlt évszázadban három olyan nagy erdélyi egyénisége (is) köthető, mint *Nyírő József*, *Wass Albert* és *Bánffy Miklós*. Szolgálati, születési vagy lakhelyük tette „szomszédokká” őket korábban, ma pedig a könyvesboltok polcain szép számban sorakozó köteteik őrzik ilyenfajta viszonyukat. Bár ismerettségükről, barátságukról nem tudósítanak a krónikák, ma már jól tudjuk, sajátos erdélyi életérzésük rokonítja őket.

A vidékre *Szakács Endre*, a szamosújvári örmények plébánosa hívta fel figyelmemet, aki városi közönsége mellett ennek az értékes szórványnak a katolikusait is pasztorálja. „*Jelenük elég szomorú, jövőjük talán nincs is az ottani katolikusoknak, és szinte ugyanígy áll ez protestáns oldalon is. Van viszont egy közös szellemi-lelki örökségünk, amely mindenképpen főhajtásra és továbbörzésre kötelez bennünket*” - mondja. Ezekbe a gondolatokba kapaszkodva indultunk hát el e három kis településre, s a tájakkal, embekekkel, templomokkal, romokkal, régi újságokkal és iratokkal való találkozásokkal tarkított utunk végén vettük csak észre, nemcsak földrajzilag, de az időben is körutazást tettünk.

Borongós nyáreleji nap délelőttjén tervezzük meg utunkat a szamosújvári örmény katolikus plébánia irodájába, melynek során kettős célt kívánunk követni: a három szellemi nagyság emléke előtt tisztelegve körbelátogatjuk a hozzájuk kötődő helyszíneket, egyúttal utánajárunk, milyen volt a múltban, illetve milyen ma a települések katolikusainak élete. Utóbbiról kalauzom tud a legtöbbet, mert - ahogyan emlegeti is - előbb volt a szórványban élők papja, mint az örmények plébánosa. Beszédéből tisztán kitetszik, nemcsak jól ismeri, de szereti is kevéske övét.

Tervünk szerint először *Kidébe* indulunk, az esik legmesszebb a főúttól, majd visszafelé megállunk *Válaszúton* és *Bonchidával* zárjuk a kört. Több mint félórányi utazás vár ránk, miközben szórványlelkészi munkájáról van alkalmam kérdezni papvezetőmet. Szakács Endre szerény ember, talán túlságosan is az. Olyannyira nem szeret magáról beszélni, hogy néha az egyes szám első személyt sem használja... „*Min-den Szent Fölségét dicséri, Endre kicsike, egészen kicsike*” - szokta mondogatni. Most sem egyszerű szóra bírnok, de végül csak megadja magát, és röviden válaszolgat.

- Pappá szentelésemtől, 1992-től, másfél éven keresztül tömb-katolikus egyházközségekben voltam segédlelkész *Brassóban* és *Gyimesközéplekon*, majd 1993 és 1999 között *Nagyszébenben*. Már itt jártam a szórványba, hiszen *Szebenben* a segédlelkésze a szórvány. Sok templom van, a vidék is vegyes, a magyaron kívül románul és németül is kellett beszélni, illetve misézni. Volt tehát már tapasztalatom ilyen téren. S akkor a főegyházmegye vezetősége Bonchidára helyezett... Hat éven keresztül megszoktam és megszerettem azt a részt, nem volt könnyű eljőnnöm. Itt sokkal mostohább körülmények fogadtak, ez a szórvány „*még szórványabb*”, mint a szebeni. *Kovács Árpád* elődőmmel egy nap alatt körbeutaztuk a falvakat, és már kezdtem is a munkát.

- **Hány egyházközséget jelentett ez akkor?**

- Négy plébániát és több filiát: Bonchidát a választói leányegyházközséggel, Kidét a páncélcsehi filiával, Magyarzarvaskendet Köblössel, Alsó- és Felső-Tok falvakkal, meg Esztény községgel és a széki plébániát, filia nélkül. Amíg nem ismertem a környéket, térképpel jártam a Kis-Szamos völgyét. Nagyon nagynak éreztem a kihívást: sokféle ember, idegen táj, a csíki embernek szokatlanul „lapos” vidék... Tulajdonképpen ezzel egyidőben kezdődött papi önállóságom. Az elődőmtől örökölt programot próbáltam folytatni, amely vasárnaponként négy szentmisét jelentett. Számomra rettenetesen kimerítő volt, ezért átszerveztem kicsit a dolgokat. És lassan belejöttem, örömmel végeztem. A beilleszkedésben sokat segített *Bakó Gábor* ferences testvér, aki a szamosújvári örmények és a római katolikusok plébánosa volt. Amikor úgy tűnt, nehezebb az élet, göröngyösebb az út, jó volt nála megpihenni. Többször megfordultam az örmény plébánián és így nagyjából megismert a közösség. Amikor felszámolták a ferences jelenlétet Szamosújváron, Gábor testvérnek költöznie kellett, az örmények pedig saját papot kértek, mégpedig engem. *Jakubinyi György*, az örmény-katolikusok apostoli kormányzója el is fogadta kérésüket. Én a szórvány megtartása mellett vállaltam az új szolgálatot. Nem akartam róluk lemondani. Csak Széket adtam át a velem egyidőben Szamosújvárra érkezett Küsmödi Attilának. Nem szeretem a nagy szavakat, de nem tudom másképpen mondani: *sajátos hivatásomnak érzem a szórvány-pasztorációt.*

„***Mindannyian tudjuk, hogy ez a falu halálra van ítélve***”

Szemerklő esőben térünk le Válaszúton a Borsa-völgye felé. Mintha az égiek porolnák le a festői szépségű tájat, az esőtől élénkebb színekben pompázó természettel nem tudunk betelni. Hangulatosombok között vezet utunk, Borsán és Csomafáján áthaladva több „*pléh-Krisztussal*” találkozunk, talán mégis csak illene „köszönni” nekik - tűnődöm...

- Kidének régen saját plébánosa volt. Az 1990-es évek elején Bonchidához csatolták, azóta nem lakik már ott katolikus pap. Ennek ellenére az egész szórványban tapasztalható, hogy úgy gondolkoznak a hívek, mintha helyben lakó lenne a lelkész. Tizenhét kidei hívem nehezen tudja elfogadni, hogy - például -Úrnapján nincs náluk szentmise. Mert „mindig” szokott lenni körmenet, és szentségi áldás is... Lassan meg kellett érteniük, hogy mindenfelé nem érkezem el; persze Kidében is megtartjuk az ünnepet, de néha más napra helyezzük át.

Zárt völgyben élnek itt az emberek, ezért saját értékeikre talán büszkébbek, mint a többi szórvány-falu lakói. Oktatásügyi szempontból valamikor szórványközpontnak számított Kide, nyolcosztályos iskolájuknak bentlakása is volt. Azokban az időkben még nőtt a népesség, ma már sajnos csak apad... Vendégszerető emberek, mindig örömmel fogadják a látogatókat, boldogan mesélnek gazdag múltjukról. Elődöm, Kovács Árpád az Illyés Alapítvány támogatásával 30 személy befogadására képes lelkigyakorlatos házzá alakította át a plébánia épületét. Nyaranta lelkigyakorlatokat és különféle táborokat szerveznek. Sajátos

csendje van Kidének, amit a városokban vagy a forgalmas utak mentén fekvő településeken nem lehet megtalálni.

A tisztító, frissítő hatású eső közben elapad - legalább nem lesz sár - gondolom, de a faluba érkeve szertefoszlanak efféle reményeim. Gyönyörű fekvés, csend, minden úgy van, ahogyan kalauzom előre jelezte, csak éppen a sár hatalmas. Van itt valami más különlegesség - állapítom meg gyorsan, minden ház és minden kerítés kőből van, sajátos organikus harmónia sugárzik a faluból, de bármennyire is tetszik, nem tudok sokáig gyönyörködni benne. Eltelik néhány perc, mire észreveszem, hogy miközben a nem éppen ehhez a terephez választott cipőmmel, nadrágommal - azaz saját magammal - foglalkozom, Szakács plébánost egyáltalán nem zavarja a minden utat vastagon betakaró sártenger. „*A sárban élők előtt földig hajolok*” - jut eszembe korábbi mondása, és kellőképpen meg szégyellem magam.

Végre itt vagyok. Nem ismerek senkit, senkivel semmiféle szálak össze nem kötnek a kíváncsiságon kívül. Társtalan, idegen, független vagyok a három erdő közé tévedt, sötét völgy fejjében a világtól elzárt kis magyar faluban. A házaknak semmi köze sincs az emberekhez. Úgy vannak a görbe dombokon, hajtásokon elszórva, mintha a kőkorszakból maradtak volna vissza. Nyers természésklából vannak összerakva, vakolatlanok, és fekete zsúpszalmából magas tetőt kontyoltak nekik. Kietlenül, furcsán hatnak. Négy templom és három pap imádkozik benne, nyolcszáz lélek lakja. Rátarti nemesemberek, kiknek elődei a dobokai várban Izabella királynőnek voltak ajtónállói. A házak körül sötét gyümölcsösök húzódnak majdnem az erdőig, amelyek májusi virágzaskor fehér misztikumba borítanak mindent.

Nyíró József: Isten igájában

Vezetőm Horváth István gondok háza előtt állítja meg járművét, előzetesen megbeszélték, innen kezdve ő lesz a kalauz. Kovácsmunkáját hagyja félbe a nyugdíjas ember, hogy szűk pátriája bemutatására induljon velünk.

- Falunk körülbelül 150 főt számláló lakossága öt felekezethez tartozik - meséli cseppet sem egyszerű gyalogtúránk közben. - Száztízen lehetnek a reformátusok, nekik helyben lakó papjuk van, az unitáriusok nagyjából ugyanannyian vannak mint mi, kicsit kevesebben a baptisták és nagyon kevés a betelepült ortodox. Itt csak földművelésből lehet megélni. Kis tejcarnokunk is van, de annak csak addig lesz értelme, amíg be nem lép az ország az Unióba. Most 58 tehén van a faluban, régen pedig 820 is volt. Bizony zajos volt régen ez a kis település...

Négy éve már iskolánk sincs, pedig az én fiam még itt járta a nyolc osztályt. Ma már egyáltalán nincs ifjúságunk. Akik maradtunk, azért még tartjuk az ünnepeinket, szüreti bálra, Jézus Szíve búcsúra vagy a másvallású testvérek ünnepeire összegyűlünk, eljönnek a gyermekeink is. Népviseletünket, szokásainkat őrizzük ma is. De mindannyian tudjuk, hogy ez a falu halálra van ítéelve. Ceausescu idejében megijedtünk, hogy le akarják bontani, most meg látjuk jól, meghal ez magától is. Nincs pénz útjavításra és másra sem. Egyedül kőben vagyunk gazdagok, a föld itt valóságos kőbányát rejt, ezért nálunk elsősorban kőből építkeznek. Van egy nevezetes kősziklánk, azaz „*kőlyukunk*” is, de erről nem lehet innen, lentről beszélni, azt látni kell! - mutat az egyik magaslatra a gondok.

És már kapaszkodunk is a vizes fűvel borított dombra. Közben megtudom, a kis kőbarlanghoz fűződő, vélt vagy valós történet a tatárjárás idejéből való. Ekkor ugyanis ide menekült a falu népe, és kis kapuval zárta el az ellenség útját. A kapu nyomai ma is láthatók. Csak a lyuk fölötti repedéssel nem számoltak, ez előtt tüzet raktak a támadók, s a beáramló füsttől egy leány kivételével mind megfulladtak, az ő életét a szája köré csavart hosszú haja mentette meg. Kiáltozott, így észrevették őt a tatárok, kihozták és egy ló farka után kötve kínozták halálra.

A kis barlang előtti füves rész a régmúlt időktől kedvenc kirándulóhelye a helyieknek, meséli Horváth István, s a magaslatról érezhető büszkeséggel mutogatja kis faluja templomait, utcáit.

- Tetszik látni, olyan, mintha egy gödörben lenne Kide, oda nem jön be sehonnán a víz, csak kifelé megy tőlünk. A házak pedig kört formáznak, innen nézve kis fészekre hasonlít a falu.

- **A fészekből messzire „repülőket” meg lehet érteni?** - kérdezem, mintha nem tudnám a választ...

- Én nem értem meg őket. Nem tudom, mi lehet értékesebb számukra más országban, mint itteni otthonuk csendje, a források hideg vize, a jó levegő... Az öcsém sok országban járt, de ő is azt mondja, ilyen táj, mint itt Erdélyben, sehol nincs. Elhagyni lehet, de elfelejteni sohasem.

- **Milyen a kevéske katolikus élete a faluban?**

- Hitünkhöz-templomunkhoz ragaszkodunk. És a papunkhoz is. Tudjuk, hogy mi vagyunk az „*elveszett báránka*”, de azt írja a Szentírás, hogy a jó juhász elhagyja a 99-et, és az egyetlen eltévedtet is megkeresi. Ugye plébános úr? - szól oda a tócsákat kerülgető papnak.

- Hát igen. Lehetőségeimhez, erőmhöz képest igyekszem jelen lenni maguk között. Az év végi hálaadáskor ugyanígy szoktam megköszönni örmény híveimnek, hogy lehetőséget biztosítanak számomra a „századik juhocska” támogatására.

- Ez így van jól, plébános úr!

A dombról leereszkedve a hangulatos kis katolikus templomot és az emeletes ágyakkal, jól felszerelt konyhával, fürdőszobával berendezett paplakot tekintjük meg. Az egyházközség történetét bemutató, 1967-es keltezésű jegyzet is előkerül. Ebből tudjuk meg, hogy a plébánia alapítási éve ismeretlen, de 1595-ben már biztosan fennállott. Ekkor unitáriussá lett az egész község, alig 30 évvel később, Bethlen Gábor alatt pedig reformátussá. Azóta a reformátusok tulajdonában van a régi, gótikus stílusú volt római katolikus templom a plébániaépülettel. A katolikus plébániát csak 1766-ban állították vissza, a kidei és a vidéki római katolikus hívek kérésére. A plébánia megszervezője és újraalapítója *P. Bereczky Romuald* ferences szerzetes volt, aki saját javadalmából építtetett kis templomot (imaházat) a híveknek. (Ez az öreg épület ma is fennáll a jelenlegi templom mellett.) A vidéki urak és egyházi személyek segítségével sikerült aztán 1824-ben a mostani templomot megépíttetni. A jelenlegi paplak 1907-ben épült a Státus és a helyi hívek adományából. Különösen kiemeli a feljegyzés a 20. század elején élt *Szenkovits Albert* lelkipásztor templom- és plébániakorszerűsítő munkáját. Ő a szépen gondozott templomkertben lelt végső nyughelyet, *Nyíró Veronka*, a falu másik plébánosa (a későbbi író) fiatalon elhunyt húga mellett. Horváth István csak másoktól hallott Nyíró Józsefről, ő már nem ismerte. Annyit tud viszont, hogy a falu népe szép emlékeket őriz róla, szerették, mert ő is szerette az embereket. Papként tisztességgel szolgált, de kilépése után is a faluban maradt pár évig. Felesége itt szülte első gyermeküket, ő pedig egy malmot vásárolt és molnárként kereste kenyerét.

*Mindenük voltam. A betegek jobban bíztak bennem, mint az orvosban. Megtörtént, hogy amikor kötelességszerűen meg akartam gyóntatni, akkor derült ki, a beteg más vallású. Senki komoly ügyben nem határozott, mielőtt tanácsomat ki nem kérte, és soha senkinek életemben rosszat nem tettem, nem is akartam. A tiszta élet boldogságában úgy akartam meghálálni a régóta vágyott szeretetet, hogy kijavítottam magamnak a „**Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat**” parancsot így: **Jobban szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!***

Alig telt el pár hét, már minden kicsi ház titkát ismertem, és a bizalom szép boldogságát elnyertem. Egyik vasárnap meg is mondtam nekik:

Én csak most lettem igazán pap általatok Krisztusban, szeretett híveim. Engem nem a püspök szentelt fel, hanem a ti szenvedésetek, mert a legszebb szertartás letörülni, ha egyetlen könnyet is. Hiszen olyan világ van, hogy még a madár is a tojását csőrében tartja, hogy a veszedelem elől minden pillanatban menekülhessen, és földre szorított szájjal kiált az anya, a hitves, a gyermek, hogy a ki tudja, hol, idegenben eltemetett fiú, férj, apa meghallja. Nem a chrisma, nem a fák olaja, hanem az emberek drága kenete, a verejték az én papavató szerem. A meggyalázott emberi test az én oltárom, és a sok keserűség kelyhem. Kenyerem? Az nincsen a Krisztus testén kívül. Ornátusom a szegénység. Testestül, lelkestül a tietek vagyok, és híjjátok szántani, kedveseitek sírjára virágot ültetni, vagy sírni segíteni, küldjeteek levélként ki a harcterekre, hívjatek bármikor keresztet hordozni, én veletek vagyok a világ végezetéig...

Nyíró József: Isten igájában
(Folytatjuk)

* * *

Pillanatképek néhai és mai Aranyosszéken otthonra lelt örmény és örménymagyar családokról

3. rész

Zakariás János postamérnök volt, lehet ezért is indított Családi Értesítő címmel „hírlevelet”, melynek 1940-es és 1942-es számait a nagy család egy Erdélyben élő tagja, Zakariás Piroska - nem azonos az operaénekesnővel -, majd fia Oarcea Sorin-Cristofor is megőrizte és másolatát nekem átadta. Érdemes idézni ebből az írásból, noha nem kimondottan csak aranyosszékiekről és aranyosszékieknek szól, mert mai érzelemszegény, anyagi világunkban sokat tanulhatunk, és kellene is tanuljunk belőle:

Tutsek Nemzetség Családi Egyesülete

Budapest, 1942. április 27.

Családi értesítő

Szeretett Rokonaink!

„Mellékelten küldjük idei évi családi gyűlésünkre szóló meghívót, és meleg szeretettel kérünk mindnyájukat, hogy jertek el idei családi gyűlésünkre. Keressük meg egymást, s a találkozából merítsünk erőt egy újabb esztendő terheinek leküzdésére. Szakítsatok időt magatoknak, hogy hívó szavunkra eljöhessektek, s ha kell, hozzatok áldozatot is érte. Szenteljük ezt az egy napot a családi érzés ápolásának, gondoljunk a bennünket itthagytokra, és osszuk meg egymás bánatát, örömét.

Az elmúlt év folyamán a család egyes tagjainál a következő változások álltak be:

1940. június hó 22-én Károlyka, Zakariás István és Málnássy Erzsébet fia Sepsiszentgyörgyön,

1941. május 3-án Tiborka, Benedek László és Tutsek Gizella fia Ordason,

1941. május 28-án Kristóf, Oarcea Konstantin és Zakariás Piroska fia Nagyszebenben,

1941. június hó 14-én Claus-Dieter, Lotenz Ulrich és Tutsek Ilonka fia Mainzban,

1941. augusztus hó 10-én Annuska, Tutsek Jenő és Fodor Rózsika leánya Kolozsváron új tagokul jelentkeztek.

Az újszülöttek érkezésekor szüleiknek a család nevében minden jót kívántunk. Ezúton megismételjük jókívánásainkat, és kérünk, hogy az édes csöppségeket neveljétek szeretettel, odaadással, és iparkodjatok beléjük oltani a magyar nemzeti és családi érzést, és a rokonság iránti szeretetet is. Mi a magunk részéről megígérjük, hogy az újonnan érkezett családtagokat a legnagyobb szeretettel fogadjuk és öleljük magunkhoz.

1941. június havában tartotta esküvőjét Pototzky István boczonádi Szabó Máriával.

1941. november hó 29-én vezette oltárhoz Zakariás Irmát dr. Haltenberger Pál Pestszenterzsébeten.

1941. december hóban esküdött örök hűséget Zakariás Magda ifj. Renner Emilnek Kolozsváron.

Az ifjú pároknak jókívánásainkat fejeztük ki. Most pedig kérjük őket a család valamennyi tagjának nevében, hogy abból a sok-sok szeretetből, mely egymáshoz vezette őket, egy parányit tartsanak fenn a család többi tagjai, az Egyesület részére is.

1942. tavaszán Frank Béla eljegyezte Albert Évát Kolozsváron.

Az ifjú jegyeseknek úgy a magunk, mint a család valamennyi tagja nevében őszinte jókívánásainkat fejezzük ki.

1941. május 17-én meghalt dr. Tutsek Géza Budapesten. Mélységes megdöbbenéssel értesültünk szeretett Géza Bácsink elhunytáról. Ma egy éve még reméltük, hogy most már gyakrabban láthatjuk, s a kegyetlen sors hideg kézzel lezárt egy sok áldásos munkát végzett életet. Utolsó útjára elkísérte őt az egész család mélységes részvéte, és emléke örökké élni fog mindnyájunk szívében.

Meghalt Harmath Sándor Marosvásárhelyen. Özvegyének őszinte részvétünket nyilvánítottuk, emlékét szeretettel őrizzük.

Egyéb érdeklődésre számot tartó események a családban:

Dr. Tutsek Gusztávot Hidalmásra, Kolozs m. járásbírónak nevezték ki.

Dr. Tutsek Jánost Devecserről Pestszenterzsébetre kir. közjegyzőnek áthelyezték. Vele költözött egész családja.

Tutsek Károly és családja végleg Budapestre költöztek.

Zakariás Jánost, seniorunkat postaműszaki tanácsossá nevezték ki.

Páll Zoltánt a Hazai Likőrgyár rt. ügyvezető igazgatójává szerződtette.

Albert Artur családja valamint Harmath Bélának Tordán maradtak. Azért említjük meg őket, mert biztosítani akarjuk, hogy állandó mélységes szeretettel és együttérzéssel gondolunk rájuk.

Harmath András, a kolozsvári piarista gimnázium 8. osztályának növendéke szép festményekkel vett részt a budapesti tavaszi tárlat kiállításán.

Zakariás István gyógyszerterát kapott Sepsiszentgyörgyön. Sok szerencsét kívánunk megérdemelt vállalkozásához.

Az 1941. évi május hó 4-én tartott családi gyűlésen egyhangú tanácsstaggá választottuk Páll Zoltánt, Jakabos Margit helyett, kinek megbízatása lejárt, s akinek a Családi Egyesület érdekében kifejtett önzetlen munkásságáért ezúton mondunk hálás köszönetet. Pénztárossá választottuk ifj. Tutsek Jenőt, számvizsgáló bizottsági tagok lettek: Rátz Elemér, Tutsek Károly, Zakariás Irma.

Főiskolai jutalmat kaptak: Harmath Erzsébet, Zakariás Margit és Irma"

Az 1940-ben keltezett családi értesítőtől kitetszik, hogy 1939-ben Tordán tankönyvsegélyt kapott az Egyesülettől Harmath András, Harmath Sándor, valamint Albert Sándor, fejenként 10-10 pengőt. Jutalmat kapott még Harmath Erzsébet 10 és Harmath Sándor 5 pengőt. A családi egyesület vagyona 1940. április 15-én 5.422. 34 pengő volt, és ebből segítették kölcsönökkel a rászorulókat, valamint kötött takarékkönyvekben kamatoztatták az alaptőkét.

A Tordáról induló Harmathok szépen kamatoztatták és megszolgálták a kapott segítséget. Mindhárman jelentős pályát futottak be. Ide másolok részleteket a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon második kötetének szócikkeiből.

A kötet szerkesztése 1983. december 31-én lezárult, de csak az 1989-es események után, 1991-ben jelenhetett meg.

Folytatjuk

* * *

Beszámoló a jövedelemadó 1% felhasználásáról a 2004. évben

A személyi jövedelemadó 1 %-nak felajánlásból 2004. évben kapott 409 e Ft felhasználása megjelent az Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek 2005. július-augusztusi számában. Most a számszaki adatokat közöljük:

1. Az örmény Szamosújvár (kiadó Pro Armenia Alapítvány, Szamosújvár) című könyv kiadásának támogatása könyvek vásárlásával 38 000 Ft
2. Dinyés József: Ismeretlen 1848/49-es dokumentumok című könyv nyomdai költségeire (Erdélyi Örmény Múzeum 8., kiadó: Erdélyi Örmény Gyökerek Kult. Egyesület 139 146 Ft
3. Lázár Vilmos aradi vértanú bronz domborműve (Domonkos Béla szobrászművész alkotása) megvásárlása 120 000 Ft
4. Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek 2005. évkönyv II. félév kiadása 37 500 Ft
5. XIX. század eleji női portré olajfestmény restaurálása 100 000 Ft

Ezúttal is hálás köszönetet mondunk adományozóinknak a támogatásáért.

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

* * *

Ne hagyjátok a tüzet kialudni!

(Pro Etnica fesztivál, Segesvár, aug. 19-23.)

Augusztus 19-23-a között ötödik alkalommal került sor a *Pro Etnica* fesztivál megrendezésére Segesváron, amelyen valamennyi romániai kisebbség (albánok, románok, bulgárok, csehek, görögök, horvátok, lengyelek, lipovének, magyarok, makedónok, olaszok, örmények, romák, ruténok, szászok, szerbek, szlovákok, tatárok, törökök, ukránok és zsidók) képviseltette magát. A mára már hagyományossá vált, Európában is egyedi rendezvénysorozat sokakat vonzott a híres szász városkába, ahol a néző, ezúttal aktív résztvevőként, belekóstolhatott a különféle nemzetiségek táncvilágának varázsába is.

A fesztivál napilapja, az *Agora* naponta tudósított a különböző etnikumok életéről, népművészetéről, hagyományos viseletéről és egyszersmind az elkövetkezendő évek célkitűzéseiről. A rendezvényt a német

állam támogatta messzemenően, de a lelkes segesvári fiatalokból összeverbuválódott önkéntesek fáradozása nélkül nem valósulhatott volna meg. Egyúttal képzőművészeti kiállításokra, könyvbemutatókra, romániai kisebbségekkel kapcsolatos témájú konferenciákra is sor került, de a gyermekekről sem feledkeztek meg: bábelőadások szórakoztatták a fiatal jelenlévőket.

Kolozsvárt és Szamosújvárt a kis, de annál lelkesebb örmény kisebbség képviseltette: a szamosújvári örmény kórus örmény egyházi énekeket, a Dalauzi-dalt és az örmény kereskedő dalát adta elő; Jánky Mária művésznő Komitas örmény zeneszerző dalaiból énekelt pár csokorra valót; Sztranyiczki Zsófia menyasszonytáncot mutatott be a közönségnek; Debreczeni Botond képzőművész Szamosújvár örmény érzésvilágát örökítette meg kiállított grafikáin; Mircea Tivadar, hagyományos örmény kézműves mesterség folytatója, eladásra hozott féldrágakő termékeivel kápráztatta el az arra járókat. Az előadók (a szamosújvári kórus, Jánky Mária és Sztranyiczki Zsófia) *Vardavar* nevű együttese, a többi kisebbség előadóihoz hasonlóan, nemcsak a színpadon, hanem a vár macskaköves utcáin is szórakoztatta a közönséget. A név a rózsát jelentő vard szóból származik: Vardavar pogány eredetű, hagyományos, a természet újjáéledéséhez fűződő ünnep. Az előadás részletes programját örményül Kiss Tibor ismertette.

A helybeli Történelmi Múzeum adott otthont az *Örmény kultúra és művészet Szamosújváron* című vándorkiállításnak (másolatok formájában), amely Kolozsvár-Szamosújvár-Budapest-Bécs után a Nagy-Küküllő-menti városba is eljutott. A megnyitón beszédet mondott a vándorkiállítás létrehozója, *Varduca-Horenian Azaduhi, Steib Anna*, aki hagyományos örmény népviseleti képsorozatával gazdagította a kiállított anyagot, finom örmény halvával kínálta az egybegyűlteket.

A három napos rendezvény a romániai kisebbségek identitástudatának megerősítésére, a kulturális hagyományok bemutatására, átörökítésére, és nem utolsósorban a másság megismerésére, elfogadására törekszik, amely Románia jelenlegi politikai helyzetében - az Európai Unióhoz való csatlakozás közeledtével - korántsem időszerűbb.

Sztranyiczki Zsófia
(Megjelent a Szabadság aug. 25-i számában)

* * *

Barta Boglárka

Lovas népek művészete

Borosjenői Kádár István gyűjteménye a Hadtörténelmi Múzeumban

Manapság igencsak ritkán fordul elő, hogy egy műgyűjtő önként jelentkezik egy múzeumnál azzal a szándékkal, hogy az élete során összegyűjtött tárgyakat az intézménynek ajándékozza. Borosjenői Kádár István azonban úgy gondolta, a birtokában lévő, bronzból és agyagból készült, nagyrészt urartui tárgyakat, így például ruhadíszeket, csengőket, pecsétnyomókat vagy ékszereket a Hadtörténelmi Intézetnek és Múzeumnak adományozza. Az ókori közel-keleti lovas népek művészetéből ezen túl tehát bárki kaphat ízelítőt, és a tárgyak segítségével lehetőség nyílik alaposabb régészeti, valamint motívum-összehasonlító vizsgálatokra is.

Az Egyesült Államokban élő Borosjenői Kádár István 1980-ban kezdte el gyűjteni a magyar emlékeket, de ekkoriban még elsősorban a különböző pénzek és érmék foglalkoztatták. Tíz évvel később egy véletlen folytán figyelt fel az ókori lovas népek művészeti emlékeire.

Egy régiségkereskedő katalógusában két bronz övlemeztöredék fényképére bukkantam - meséli a gyűjtő. - Ezeket olyan indás hálózat díszítette, amelyekhez hasonlót a honfoglalás-kori tarsolylemezekon láthatunk. Ekkor persze még fogalmam sem volt arról, hogy *Urartu*, ahonnan származnak, hol is volt tulajdonképpen. Miután azonban a kereskedő elfogadta az árajánlatomat és hozzám kerültek a tárgyak, legfontosabb teendőm az lett, hogy pótoljam ezt a tudásbeli hiányosságomat.

Urartu, mint országnév egyébként a Kr. e. 13. században jelenik meg írásos emléken, amikor is I. Sulmanu-asaridu megemlíti, hogy uralkodása idején fellázadt ellene Uruatri országa. A hadjárat részletes leírása abból a szempontból is fontos, hogy segítségével könnyen meghatározhatók a hely földrajzi koordinátái. Ez alapján pedig Urartu Törökország keleti, Örményország és Irán nyugati végén feküdt, a Van, az Urmia- és a Szeván-tó környékén, az Ararát hegye alatt. Lakói kimagasló eredményeket értek el az építészet és a fémmegmunkálás területén. Tizennégy féle bronzot használtak, de ismerték a vasat, sőt az

acélt is. Kultúrájuk hatott a szkíták, a médek, a perzsák, a görögök, a rómaiak - így pedig egész Európa - művészetére.

Az első két tárgyat aztán továbbiak követték - mondja B. Kádár István. - Gyűjtésem eredeti célja az volt, hogy a számomra elérhető művészeti emlékeket a magyar érdeklődők is megtekinthessék. Az ókori tárgyak kiválasztásánál a legfontosabbnak tartottam, hogy azokat az emlékeket gyűjtsem össze, amelyek a művészi megjelenésük, történelmi jelentőségük révén a honfoglalás-kori, vagy az azt megelőző magyar életre és művészetre hatással lehetnek.

A gyűjtemény így az idők folyamán az urartui mellett szabír, hurri, hettita és pártus tárgyakkal gyarapodott. Ezeknek fényképeit a gyűjtő, érdeklődő szakembereknek is megmutatta Magyarországon, s a legtöbbit közülük az azóta elhunyt *László Gyula* professzor is látta. B. Kádár István néhány évvel ezelőtt azonban úgy határozott, hogy a fényképek helyett - ahogy lehetősége lesz rá - az eredeti tárgyakat hozza haza, s egy olyan múzeumnak ajándékozta azokat, amely lehetővé teszi, hogy az érdeklődők is megcsodálhassák.

Bár a gyűjteményem darabjai sohasem voltak magyar területen ezt megelőzően, mégis azt gondoltam, ha elfogadjuk, hogy ezeknek a magyarság ókor előtti életéhez közik lehetett, úgy kerülő úton ugyan, de hazatérő tárgyak lehetnek - indokolja a műkincsek hazahozatalát a gyűjtő. - Valójában a Nemzeti Múzeum ókori gyűjteményébe illenének igazán, ha az ókori Közel-Keletet a mai hivatalos álláspont elfogadná, mint a magyarság őstörténetének egyik színterét.

A választásom elsősorban azért esett a Hadtörténeti Múzeumra, mert itt már több olyan kiállítást is rendeztek, ahol hazatért gyűjteményeket mutattak be, s a múzeum vezetősége az én felajánlásomat is nagy lelkesedéssel fogadta.

- Ilyen gyűjtemény Magyarországon nem nagyon fordul elő, így ha valaki foglalkozik ezen népek kultúrájával és művészetével, az könyvből teszi - mondja *Toll László* százados, fegyvertörténész, a múzeum munkatársa. - Nálunk ugyanis ilyen anyag ásatások során nem kerülhet elő, mivel ezek a népek - bár az tény, hogy közik volt az ősmagyarsághoz - soha nem éltek Magyarország területén. Ebből pedig az következik, hogy ezt a témát kutatók száma gyakorlatilag a nullával egyenlő. Nagy problémánk az is, hogy mivel B. Kádár István úgy vásárolta műkereskedőktől a tárgyakat, az eredetük, így például a lelet helyszíne nem állapítható meg teljes bizonyossággal. A szakemberek szerint azonban a kiállított tárgyak mindegyike eredeti, bár könnyen hamisíthatóak, nem éri meg, mivel túl nagy lenne a befektetés a visszanyerhető haszonhoz képest.

Borosjenői Kádár István jóvoltából tehát a Hadtörténeti Múzeumban október közepétől álló vitrin immár az ókori közel-keleti lovas népek művészetének egy szeletével is megismerteti az érdeklődőket. Láthatunk többek között bronzból készült muflon alakú zabla pofalemezt, muflon-végződésű tüt, kúp alakú kis csengőt, valamint több övlemezt, amelyek közül az egyik az „égi vadászat” ismerhető fel, vagyis az a jelenet, amely a nagyszentmiklósi kincs egyik korsóján is előfordul. A kerámiából készült alakok között női, illetve férfi ábrázolásokat, lovasokat és egy istennő égetett agyag domborművét tanulmányozhatjuk.

- Ezzel a kicsiny tárlattal megvalósult az a célom - mondja Kádár István -, hogy a magyar történészek, régészek és kutatók személyesen is tanulmányozhassák ezeket a tárgyakat, amelyek pedig így szerencsére nem egy raktárban porosodnak elzárva az érdeklődők elől.

(Megjelent a *Demokrata* 2004/46. számában)

* * *

100 éve született József Attila költő

József Attila

Pogányos hitvallás magyarul

*Hol vagy erős pogány sereg
Hős Vata, bálványos berek?
Hol alszol bátor Bocskay!
Kossuth dicső csapatjai?!*

*A bős magyar vér nem buzog
Mint gyáva, hitvány koldusok
Könyörgünk már az életér'?*

Hadúr öszvérként mendegél?

*Ó nem, ilyet ne higgyetek –
Hadúr itt van közöttetek,
Hadúr a roppant őspogány
Üget sötétpej vadlován.*

*Szegődjünk hát nyomába mi
Gyávaságot irtani,
Álljunk helyünket emberül –
Ki küzd megél, más elmerül.*

*Megáll Isten, meg a világ,
Gyönyörrel bámul ily csudát.
Hogy vasököllel ha akar,
Szabad s egész lesz a magyar.*

(1922. júl-aug.)

* * *

Idesereglik, ami tovatúnt *József Attila összes fényképe a Petőfi Irodalmi Múzeumban*

A Petőfi Irodalmi Múzeum fotókiállításán a költőről készült fényképeket, mai ismereteink szerint összesen 77 fotót tekinthet meg a látogató. A fotográfiák nemes másolatban, de eredeti méretben, színben és eredeti állapotukban kerülnek a falra. Bár József Attila arcait szinte valamennyien ismerjük, mégis találhatunk hét olyan felvételt, részint variánsokat, részint új beállítású képeket, amelyek az utóbbi években, hónapokban kerültek a kutatók látókörébe.

A térben elhelyezett képernyőn folyamatosan vetítik a Petőfi Irodalmi Múzeum *Eszmélet* című vándorkiállításához készült, József Attila életének dokumentumait bemutató filmbejátszást.

A Múzeumban megvásárolható a kiállítás címével megegyező, *Idesereglik, ami tovatúnt* című, József Attila összes fotóját tartalmazó, színes kiállítású fényképalbum.

A kiállítás 2005. november 1-ig tekinthető meg a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Cím: 1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.)

* * *

„Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok
és meg vagytok terhelve és megnyugvást adok nektek”

Batári Gyula fájdalommal, de Isten akaratában megnyugodva tudatja, hogy szeretett testvére
BATÁRI FERENC
művészettörténész életének 71. évében, 2005. augusztus 23-án, váratlanul elhunyt.

A Budakeszi temetőben, a református egyház szertartása szerint temetjük,
2005. szeptember 15-én, csütörtökön 14 órakor.
Az emlékező istentisztelet megtartására
2005. szeptember 18-án, vasárnap 10 órakor a Budakeszi református templomban kerül sor.
Az Iparművészeti Múzeum saját halottjának tekinti.

Dr. Batári Gyula 1117. Bp. Fehérvári út 21/a.

* * *

Szilágyi András

Búcsú Batári Ferenc művészettörténésztől (1934-2005)

A kiállítást rendezte, a műtárgyakat válogatta, feldolgozta, rendszerezte, a kötetet, katalógust, könyvet írta, szerkesztette, gondozta. Batári Ferenc neve ilyen és ehhez hasonló szavak kíséretében, e tárgyyszerű rövid közlések, mondatok alanyaként jelenik meg a leggyakrabban. Hozzánk, kollégáihoz hasonlóan valószínűleg így örzi meg őt az utókor, és a művészettörténészek kollektív emlékezete itthon és a nagyvilágban.

Hozzátevé persze - a számunkra közösen megélt személyes élményt. A „szakma” megítélésében már ma is evidenciának minősül: kitűnő, közönséget és tudós szakembereket egyaránt vonzó kiállítások sokaságáról, különösen értékes és kiemelkedően jelentős kiadványokról van szó.

Kiállítások és kiadványok - számára ezek egyaránt fontosak voltak, kölcsönösen feltételezték egymást. Kivételes érzéke volt a kiállítások rendezéséhez, különös örömét lelte ebben, s ha kéréssel, kérdésekkel fordultunk hozzá, szívesen szólt régi és kevésbé régi feladatairól. Közülük a legelsőről, a pápai Eszterházy kastély enteriőr-kiállításáról éppúgy, mint közelmúltbeli, jól ismert munkáiról. Arról, hogyan dolgozott, miféle feladatokkal szembesült, amikor, egyebek között, Keszthelyen, Kecskeméten, Sopronban, továbbá Bécsben, Grazban, Prágában vagy Londonban rendezett kiállítást.

Kérdésünkre, mi az ismérve, mi a titka a sikeres tárlatnak, igen megszívlelendő választ adott. *„Nem árt, ha a rendező kellő invencióval lát munkához, de ennél - s a felkészültségnél, a pallérozott ízlésnél - nem kevésbé fontos, hogy szándéka, elgondolása lehetőleg a háttérben maradjon; hogy még véletlenül sem a műtárgyak rovására csillogtassa a - meglehet - sziporkázó ötleteit.”*

Ezt a rendező elvet, csakúgy, mint azt az alapvető szempontot, hogy az így vagy úgy összetartozó darabok, művek magától értetődő módon „találják meg” egymást, példaadóan valósították meg az Iparművészeti Múzeum utóbbi négy évtizedének legjelentősebb, leginkább látogatott kiállításai: *„Az európai iparművészet remekei”* (1972), *„Art Nouveau - iparművészeti alkotások 1900-ból”* (1975), *„A klasszicizmustól a biedermeierig”* (1990), *„Historizmus és eklektika”* (1992).

Hogy sokrétű feladatai közül melyek voltak a „legkedvesebbek”; évek, évtizedek múltán melyekre emlékezik vissza a legszívesebben? E kérdésre felelve a beszélgetés előbb-utóbb, de majd minden esetben Nagytétenyre terelődött. A ténylegi Kastélymúzeum kapuját Batári Ferenc - miután befejezte tanulmányait a budapesti Petőfi (ma ismét Werbőczy) gimnáziumban - megnyitásának hónapjában, 1953 nyarán lépte át először. Utóbb, amikor, egyetemi tanulmányai végeztével, 1958-tól az Iparművészeti Múzeum munkatársa lett, ezek a látogatások mind sűrűbbé, célirányossá váltak. Akkoriban folytak ott azok a helyreállítási munkálatok, amelyek befejeztével két új, impozáns kiállítás megnyitására kerülhetett sor 1963-ban, illetve 1966-ban, *„Magyar bútorművészet a XVIII. században”*, illetve *„Európai bútorok a XV-XVII. században”* címmel. Ezek megtervezésében, előkészítésében és megrendezésében - *Zlinszkyne Sternegg Mária* után és *Szabolcsi Hedvig* mellett - Batári Ferencnek meghatározó szerepe volt.

Ottani munkássága betetőzésének tekinthető az az előzményekhez képest alaposan átformált, pazarul megrendezett kiállítás - és annak katalógusa, *„Bútor-művészet a gótikától a biedermeierig”* címmel, *Vadászi Erzsébet*tal közösen -, amely a 2000. év óta, s jelenleg is várja a kastélymúzeum látogatóit.

Ha a munkahely, esetünkben a múzeum, a mi második otthonunk, akkor Batári Ferenc számára Tétény - ha nem is topográfiaailag - valahol félúton lehetett két „otthona” között. Az épületbe lépve, sőt, már a kastélykert kapuján áthaladva joggal érezhette, - bizonyos értelemben -, hogy hazaérkezett.

Ami a szó szerinti munkahelyet, a munkahelyi „előmenetelt” illeti, pályája - egyenes vonalú pályáíve - maga a töretlen, megtestesült állandóság. 1970-től jószerint mindvégig az Iparművészeti Múzeum bútor osztályának vezetője volt - eltekintve egy ötéves intervallumtól, amikor, 1973 és 1978 között, a múzeum textil osztályát vezette. A *„vonzások és választások”* tekintetében ugyanakkor sajátos kettősség mutatkozik nála; kettősség műfaji és - ezzel összefüggően - földrajzi értelemben.

A műfaj, melyet pályája kezdetén szakterületének választott, a bútorművesség volt - értve ezen, a különböző tárgytipusok változásán, módosulásán, a nagy nevű, jeles mesterek munkásságán túl, a belső terek művészi igényű kialakítását, annak feltárását, számbavételét is. Ez a kiindulópont, s az egykori hazai enteriőrök fennmaradt tárgyi emlékeinek számbavétele fordította figyelmét a textilművészet egy sajátos válfaja, a régi keleti szőnyegek felé. Az érdeklődés - fölényes szakértelemmel párosulva - kivételes vonzalommal mélyült.

Publikációi komoly nemzetközi figyelmet keltettek, mind szélesebb körben. Rangos külföldi intézmények - múzeumok, egyetemi tanszékek, tudományos intézetek - vezetői Isztambultól Londonig, Rómától New Yorkig és Los Angeles-ig, gyakran és szívesen hívták és kérték fel őt előadások, szemináriumok megtartására, sokágú ismereteinek átadására. S ő nem sajnálta az időt és energiát - ha tehetné, elfogadta e kitüntető meghívásokat; élt az alkalommal, többnyire, elsősorban azért, hogy a hazai múzeumok, gyűjtemények anyagát bemutassa, s a szakma tudós művelőivel megismertesse.

Érdekes megfigyelni, ebben a kontextusban, miképp érvényesül, hol „érhető tetten” a kutató szakember sajátos szubjektivitása. Természetesen nem a műtárgyak meghatározásában, készítési körülményeik megállapításában, hisz az tudós elfogulatlanságot, objektivitást igényel és tételez fel mindenekelőtt. Az azonban bizonyára nem véletlen, hogy a keleti textíliák vonzó, tarka világából épp az oszmán-török csomózott szőnyegeket választotta ki - ezekről készítette az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeinek első, tudományos igényű szakkatalógusát 1994-ben - mint ahogy valószínűleg az sem véletlen, hogy legnagyobb sikerű, s talán a legemlékezetesebb kamara kiállítását „Brit iparművészet” címmel rendezte meg, ugyancsak az Iparművészeti Múzeumban 1988 októberében. (Tegyük hozzá: „team-munkában”, több, ma is tevékeny munkatárs részvételével.) Törökország és Anglia - közelebbről: Isztambul és London. Hazai tájakon, a „magyar glóbuszon” túl Feri - aki közismerten „nagy utazó” hírében állt, s csakugyan szenvedélyes utazó volt -, amint az tőle, magától tudható, e két helyszínen időzött a legszívesebben.

Az elmúlt évek, évtizedek alatt, többnyire egy-egy kiállítás előkészítése, tervezése során, másokhoz - műgyűjtőkhöz, lelkes amatőrökhöz hasonlóan, mi, közvetlen munkatársai is többször „zaklattuk” ilyen-olyan kérdésekkel. Olykor nem épp szakszerűekkel. Egyebek között azzal, hogy a szinte felmérhetetlenül gazdag bútorgyűjtemény anyagából miért épp ez vagy az a darab áll közel hozzá. Például, hogy a századforduló pompás, nagyra értékelt műtárgyai közül miért épp a glasgow-i mester, *Baillie Scott* írószekrényét kedveli különösen? - Talán azért - válaszolta kis szünet után, mert kedvenc angol költőim egyikének, *Alexander Pope*-nak két verssora szerepel rajta, szépen megformált, míves feliratként. S már idézte is, természetesen angolul a költeményt, annak egy további, ugyancsak ismert részletét, amely, kissé szabad fordításban így hangzik:

*A szó kényes fegyver; eszmék, gondolatok ruhája,
És minél szorosb szabású, annál jobban áll.*

Szívleljük meg tehát az üzenetet, s ne szaporítsuk tovább a szót!

Bár, ha idő engedné, ha nem e szomorú esemény készítené a tartalmas életpálya szükségképp hézagos, töredékes áttekintésére - jó három héttel az isztambuli szállodaszobában bekövetkezett váratlan, hirtelen haláleset után -, szólnunk kellene egyéb munkákról, akár részletesen is. Azokról a rendhagyó feladatokról, melyek nem a múzeum (a múzeumok) falain belül zajlottak, ám az avatott muzeológus felkészültsége, rátermettsége nélkül nem valósulhattak volna meg. Főként, elsősorban különböző nagyhírű műemléképületek termeinek, teremsorainak történelmi rekonstrukciói tartoznak ide; egyebek között a Liszt Ferenc Zene-művészeti Egyetem kutató-könyvtára a régi Zeneakadémia épületében, vagy a köztársasági elnöki rezidencia reprezentatív termeinek kialakítása, berendezése a budai Sándor palotában. Ez utóbbi munka elismeréseként Batári Ferenc művészettörténész a Magyar Köztársaság Érdemrend lovagkeresztje - kitüntetését vehette át 2002. augusztus 20-án.

Végül, hadd búcsúzzunk most, a kollégák nevében, s immár nagyon 'személyesen' Tőled, Feri! Köszönjük a több, mint négy évtizeden át folyamatosan adott példát; a tehetség, az állhatatosság és a hűség példáját. Törekedni fogunk rá, hogy követni tudjuk.

* * *

A Terézvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat

tisztelettel meghívja

2005. október 15-én 10 órára

Avilai Szt. Teréz Napi Búcsú Ünnepségre

Cím: VI. ker. Budapest, Munkácsy Mihály utca 23. fsz. 1.

Műsorvezető: Kopeczky Lajos, az MTV főmunkatársa

Köszöntőt mond 10 órakor: Wertán Zsoltné, elnök

Kiállítás-megnyitó 10 óra 15 perc: Palotai Dániel, 17 éves tanuló munkáiból

Bemutatója: Csupor István muzeológus

Könyvbemutató 10 óra 35 perc: Az 1848-as tábornok
Czetz János: Emlékezéseim
Bemutatja a kötet szerkesztője: Fancsali János
Vetítés 11 órakor:
Franz Werfel:
A Musza Dag negyven napja című regény alapján készült ARARÁT című film
Örmény ételbemutató- állófogadás

* * *

Rövid hír

Az Országos Örmény Önkormányzat „*Örmény nyelv és kultúra*” címmel tanfolyamot indít 2005. október 2-án (vasárnap) du. 16 órától. Helyszín: a hideg idő beálltáig a Fővárosi Örmény Önkormányzat klubterme: V. kerület Budapest, Akadémia u. 1. IV. e. 430. A hideg idő beálltától: Országos Örmény Önkormányzat, 1025 Budapest, Palatinus u. 4. (Telefon: (1)-332-3943). A tanfolyam vasárnaponként du. 16 órakor kezdődik.

* * *

Tíz éve teljesíti a nemzetegyesítés programját az Erdélyi Gyülekezet

A Magyarországon működő Erdélyi Gyülekezet tagjai lelkipásztoruk, *Zalatnay István* beiktatásának 10. évfordulóját ünnepelték 2005. szeptember 24-én a Reménység Szigetén, valamint a gyülekezet 10 évvel ezelőtt csatlakozott a Királyhágómelléki Református Egyházkerülethez. E kiemelkedő ünnepi eseményen *Tőkés László* református püspök hirdette Istennek ígését, aki hangsúlyozta: ez a gyülekezet és annak lelkésze *Németh Géza*, majd *Zalatnay István* már ekkor teljesítették a nemzetegyesítés programját.

Mint ismeretes, a Ceausescu-rendszer egyre kegyetlenebb elnyomása elől ezrek menekültek el Romániából 1987-88-ban. A menekültek megsegítését szervezett formában *Németh Géza* református lelkész kezdte meg, aki a 70-es évek egyik legismertebb protestáns személyisége volt.

1990-ben előbb egy budai pinchelyiségben, majd Rákosszentmihályon összegyűlő menekültek egyházzilag elkötelezett része megalapította az Erdélyi Gyülekezetet. 1995-ben elhunyt *Németh Géza* alapító lelkész, majd ekkor került a gyülekezet élére *Zalatnay* tiszteletes, aki ma már *Johannita* lovag és teológiai tanár egyben.

Az Erdélyi Gyülekezet minden év november 1-én *Erdélyi Halottak napját* tart, ahol minden Magyarországon élő erdélyi megörökítheti otthoni földben nyugvó szerettei nevét. A hívek karitatív tevékenységet is folytatnak, betegszállítás működik a Reménység Szigetén, továbbá minden évben megszervezik a *Németh Géza Emlékkonferenciát*.

Az Erdélyi Gyülekezet szeretné otthonossá tenni a Reménység szigetét: hamarosan templom, gyülekezeti központ és kollégium építésébe kezdenek.

Az ünnepi eseményen részt vett *Németh Géza* fia, *Németh Zsolt* országgyűlési képviselő, valamint *Szűcs Ferenc*, a Károli Gáspár Református Egyetem rektora.

(Frigyesy)

* * *

„Merjetelek nagyok lenni, Ti kik valami jobbra vagytok meghíva, valami jobbra születettek, kik egy szebb jövőnek lehettek urai.”

„Nem a vak használ honának, hanem a szemes, nem a mindent dicsérő, hanem az igazmondó.”

gróf *Széchenyi István*

* * *

Meghívó

A Fővárosi Örmény Klub műsora Időpont: 2005. október 20.17 óra

Program:

Franz Werfel: Musza Dag negyven napja című regény alapján készült ARARÁT című film vetítése

Helyszín: a Magyarok Háza, Budapest, V. Semmelweis u. 1-3.

A klubestet a Terézvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat rendezi.

Támogató: a Fővárosi Örmény Önkormányzat.

* * *

Rövid hír

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Budapest Főváros II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat mindenkit szeretettel vár 2005. november 10-én 17 órakor a Budapest, II. Marczibányi téri Művelődési Központ Pillanat Galériájába az „*Örményországban jártunk. Az örmény népművészet*” című kiállítás megnyitójára. A fotókiállítás és a népművészeti tárgyak bemutatása az erdélyi örmény képviselőcsoport májusi hivatalos látogatásáról ad színes ízelítőt. A kulturális műsorban fellépnek a kerület művészei. A kiállítás november 22-ig látogatható.

* * *

Köszönetnyilvánítás

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület hálással megköszöni *Ambrus József* közösségi tagunk 100 EUR adományát, melyet az erdélyi barangolás során adott át közösségi célra. Ugyancsak megköszönjük *Sedlmayr Ella* júliusban adott 20 000 Ft-os adományát, valamint *Karászi Jánosné* két részletben, összesen 5000 Ft-os adományát egyesületünk javára. Továbbá hálás köszönet *Dr. Menyhártné dr. Opra Erzsébet* Erzsébetváros javára adott 5 000 Ft-os adományáért, melyet eljuttattunk a közösségnek.

* * *

Az Örmény Köztársaság függetlenségének napja

Az Országos Örmény Önkormányzat székhelyén közösen emlékeztünk a 14 évvel ezelőtt megalakult független Örmény Köztársaságra szeptember 21-én 17 órakor, majd *Krajcsir Piroska* bemutatta és méltatta *Arszen Ghazarjan* festőművész munkásságát, akinek remek olajfestményeiből nyílt tárlat ez alkalommal. Közreműködött a Guszán-trió. Szép est volt, szemnek, fülnek, szájnak kellemes.

* * *

Rövid hír

Szeptember 24-én Fogolykiváltó Boldogasszony búcsún vettünk részt az örmény katolikus templomunkban, igen szép számban. A szentmise után a Gondnokság szeretetvendégségen látta vendégül a híveket, a Terézvárosi Örmény Önkormányzat támogatásával. Finom örmény falatok mellett kellemes beszélgetéssel telt el az este.

* * *

Akik ártatlanul haltak meg a hazáért

1849. október 2. Haynau előterjesztése Ferenc Józsefnek

„...Felséged a mellékelt jegyzékből méltóztassék legkegyelmesebben tudomásul venni, hogy az említett felkelő-főnököket milyen ítélet sújtja.

Kiss Ernő ezredes lőpor és golyó általi halálra, gróf *Vécsey Károly* őrnagy kötél általi halálra, *Török Ignác* hadmérnök alezredes kötél általi halálra, *Aulich Lajos* alezredes kötél általi halálra, *Schweidel József* őrnagy kötél (!) általi halálra, *Láhner György* őrnagy lőpor és golyó (!) általi halálra, *Nagysándor József* kapitány kötél általi halálra, *Poeltenberg Ernő* kapitány kötél általi halálra, gróf *Leiningen Károly* százados kötél általi halálra, *Damjanich János* százados kötél általi halálra, *Desseffy Arisztid* kapitány lőpor és golyó általi halálra, *Lázár Vilmos* (!) kilépett hadnagy lőpor és golyó általi halálra, *Knézic Károly* százados kötél általi halálra, *Gáspár András* kapitány tízévi várfogságra, valamint Gáspár kapitány kivételével valamennyien minden ingó és ingatlan vagyonuk elkobzására ítéelve.”

* * *

„A legfontosabb óra mindig a jelen, a legjelentősebb ember mindig az, aki éppen előttünk áll, a legszükségesebb tett mindig a szeretet.

Az aradi vértanúkra emlékezünk

Damjanich János imája
Ima kivégeztetésem előtt, 1849. október 5-ről 6-ra virradóra

Mindenség ura! Hozzád fohászok! Te erősítettél engem a nőmtől való elválás borzasztó óráiban, adj erőt továbbra is, hogy a kemény próbát: a becstelen, gyalázatos halált erősen és férfiasan állhassam ki.

Hallgasd meg, ó, Legfőbb Jó, vágyteli kérésemet! Te vezettél, Atyám, a csatákban és ütközetekben - Te engedted, hogy azokat kiállhassam, és a Te védelmező karod segített némely kétes küzdelemből sértetlenül kilábolni - dicsértessék a Te neved mindörökké!

Oltalmazd meg, Mindenható, az én különben is szerencsétlen hazámat a további veszedelemtől! Hajlítsd az uralkodó szívét kegyességre a hátramaradó bajtársak iránt, és vezérelj akaratát a népek javára!

Adj erőt, ó, Atyám, az én szegény Emíliámnak, hogy beválthassa nékem adott ígéretét: hogy sorsát hitének erejével fogja elviselni.

Áldd meg Aradot! Áldd meg a szegény, szerencsétlenségbe süllyedt Magyarországot! Te ismered, ó, Uram az én szívemet, és egyetlen lépésem sem ismeretlen előtted: azok szerint ítéld fölöttem kegyesen, s engedj a túlvilágon kegyes elfogadást találnom. Ámen

Damjanich

Emíliának vigasztalásul

Lázár Vilmos levele feleségének
Arad, október 5-én 1849. estve

Kedves szentem, egyetlen *Marim*! Mindenem e földön! - Egy sejtelem mondja nekem, hogy holnap reggel, mielőtt még egyszer láthatnád - elvérzettem - és velem több becsületes, derék bajtársaim!

Marim! Te, aki szívem minden hézagját bírtad, Te magad maradsz e földön. - Te voltál mindenem, Te leszel utolsó sóhajvásom. - De marad még neked egypár jó embered, és az én és a Te szegény gyermekeid.. Isten Vele! Isten Vele! Szeretném beléd lehelni utolsó sóhajvásom - de az úgyis meg fog történni. Én mártír vagyok, és ártatlanul halok meg. Az Isten, aki még sohasem hagyott el, most sem fog elhagyni - én pedig szellemként körül foglak lebegni mindenha! Légy nyugodt, és élj boldogul - örök szerelmemben. - Ott fenn ismét látjuk egymást, ha van egy jobblét. - Képzetelemben dobogó szívemhez szorítlak, csókollak - és maradok síromiglan hű,

szerető Vilmosod

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja a pénzadományok gyűjtését az erdélyi magyarörmény közösségek részére.

Pénzbeli adományokat az egyesület bankszámlájára is be lehet fizetni.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70.

Telefon: 201-1011, fax/tel.: 201-2401 Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK - füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja a Fővárosi Örmény Önkormányzat

(Budapest, 1054 Akadémia u. 1. IV. emelet 426, telefon: 332-1791)

e-mail: fovarosiormeny@startadsl.hu; fovarosiormenyonkorm@startadsl.hu

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta

Munkatársak: Dr. Sasvári László. Dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia. Dobó Attila

Szerkeszti: Artishus Bt. Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70.

Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1)201-2401

Nyomdai munkák: Timp® Kft.